

PRILOG POZNAVANJU SISTEMA PRIHODA DALMATINSKIH GRADOVA U XIV STOLJEĆU

Tomislav Raukar

1. Gospodarskom razvitku dalmatinskih gradova u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, osobito njegovim pojedinim ekonomskim elementima, nije još obraćena u hrvatskoj historiografiji ona pažnja koju taj problem zahtijeva. Upravo zbog toga što nam nedostaju istraživački, monografijski radovi o pojedinim vrstama gospodarske djelatnosti u dalmatinskim gradovima nije moguć cjelovit prikaz njihova gospodarskog razvitka u srednjem vijeku. Dosad je najviše pažnje obraćeno razvitku agrara i trgovine, a najmanje sistemu prihoda dalmatinskih gradova. Najvažniji izvor prihoda dalmatinskih gradova u srednjem vijeku, različite daće (datia), ima veliko značenje za studij njihova gospodarskog razvitka. Sustav gradskih carina i daća čvrsto je povezan sa cjelokupnim gospodarskim mehanizmom dalmatinskih gradova, pa nam on omogućuje bolje poznavanje proizvodno-potrošnog procesa, a to je osobito važno za XIV st., jer su izvorni podaci o gradskoj ekonomici za to stoljeće tek djelomično sačuvani.

Vrste prihoda u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima prvi je opisao N. Tomašić, u djelu »Temelji državnoga prava kraljevstva hrvatskoga«.¹ Analizirajući Kolomanov privilegij Trogiru iz god. 1107. M. Kostrenčić je obradio i sistem prihoda dalmatinskih gradova, postavivši težište na različite daće, i to je dosad najiscrpniji, sustavni pregled njihova razvitka u hrvatskoj historiografiji.² Mnogo podataka o daćama prikupio je Z. Herkov, i njegov rad je vrlo važan za njihov studij i za poznavanje gradskih prihoda u cjelini, iako je to, uglavnom, samo zbirka vrlo korisnih podataka.³ Time su iscrpljeni opći pregledi sustava daća, a od monografija valja spomenuti u prvom redu »Povijest Splita« G. Novaka, u kojoj su iscrpno obrađeni svi podaci o prihodima i daćama u Splitu u XIV stoljeću.⁴ U monografiji o odjecima Wyclifove hereze u Splitu u XIV st., M. Brandt je jedno poglavlje posvetio i gospodarsko-društvenoj strukturi Splita u XIV st., pa je dodirnuo i neke elemente sistema prihoda.⁵ Prihode otoka Korčule do god. 1420. iscrpno je opisao V.

¹ N. Tomašić, Temelji državnoga prava kraljevstva hrvatskoga, Zagreb 1915, 10—34.

² M. Kostrenčić, Slobode dalmatinskih gradova po tipu trogirskom, Rad JAZU 239, Zagreb 1930, 75—96.

³ Z. Herkov, Grada za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske I—II, Zagreb, 1956.

⁴ G. Novak, Povijest Splita I, Split 1957, 454—65.

⁵ M. Brandt, Wyclifova hereza i socijalni pokreti u Splitu krajem XIV st., Zagreb 1955, 177—215.

Foretić u monografiji o razvitku Korčule.⁶ O prihodima ostalih dalmatinskih gradova: Zadra, Trogira, Šibenika, Raba i Hvara dosad ništa nije napisano.

Prihode dalmatinskih gradova u srednjem vijeku možemo podijeliti u tri glavne vrste: zakup komunalnih posjeda, daće i novčane kazne, od kojih su daće najvažnije za gradski gospodarski razvitak, pa će u ovom prilogu biti uglavnom riječi o njima.^{6a} Izvori za studij sustava gradskih prihoda jesu gradski statuti, odnosno zaključci gradskih vijeća, i sačuvani svesci notarskih imbrevijatura. Gradski statuti, koji pretežno upravo u XIV st. dobivaju svoju konačnu redakciju, nisu samo bogati izvor za poznavanje pravnih odnosa u pojedinim dalmatinskim gradovima, nego sadrže i dragocjene podatke i odredbe o gradskoj ekonomici, iako, posve razumljivo, te odredbe imaju samo normativno obilježje — nasuprot notarskim imbrevijaturama koje odražavaju gospodarsku praksu. Vrlo je zanimljiva činjenica da neki statuti sadrže obilje podataka o gradskim daćama, a neki vrlo malo. Tako u splitskom statutu ima vrlo mnogo podataka o daćama u XIV st., pa je on za njihov studij najvažniji, dok ih zadarski statut sadrži vrlo malo, ali zato sačuvane odluke mletačke vlade, sabrane u »Listinama« S. Ljubića, daju važne podatke o gospodarskom razvitku Zadra u prvoj polovici XIV stoljeća.⁷

Cjelovit studij prihoda i rashoda dalmatinskih gradova u XIV st. — što bi, inače, bilo izvanredno važno za ocjenu opsega njihove gospodarske djelatnosti — nije moguć, jer izvorna građa o njima nije sačuvana osim jednog popisa prihoda i rashoda splitske komune za god. 1345.—6.⁸ i popisa prihoda i rashoda rapske komune za god. 1334.—5.⁹ Zbog toga sam težište u ovom prilogu postavio na gradske daće, jer je izvorna građa o njima potpunija i jer su one vrlo osjetljiv i pouzdan pokazatelj intenziteta gospodarske djelatnosti. Sačuvana izvorna građa o drugom važnom izvoru gradskih prihoda, o zakupu općinskih zemljišta, također je vrlo oskudna, ali ću ipak upozoriti na neka obilježja tog zakupa. Kao izvor upotrijebio sam građu svih dalmatinskih gradova od Raba do Korčule, dok sam Dubrovnik samo izuzetno uzimao u obzir. Carine i daće u srednjovjekovnom Dubrovniku sastavni su dio carinskog sustava dalmatinskih gradova, ali, budući da je Dubrovnik bio gospodarski neusporedivo razvijeniji od ostalih dalmatinskih gradova, to je i njegov carinski sustav bio vrlo razvijen, pa je o njemu gotovo nemoguće pisati u okviru prikaza dalmatinskog sustava daća. O carinskom sustavu Dubrovnika iscrpno je pisao još god. 1896.

⁶ V. Foretić, *Otok Korčula u srednjem vijeku do g. 1420*, Zagreb 1940.

^{6a} Spomenutim vrstama komunalnih prihoda valja dodati i različite poreze koje je komuna izravno nametala građanima i distriktualcima. Sačuvane podatke o porezima koje su plaćali građani sakupio je Z. Herkov (n. dj., I, 189—94: *Collecta*), dok se vrlo malo zna o porezima kojima su bili opterećeni stanovnici gradskih distrikata. Ugovorom između jedne grane Bribiraca i Zadra iz god. 1324. bilo je, između ostaloga, predviđeno da zadarska komuna može »facere et imponere omnem factionem, angariam et collectas super iobagionibus nostris residentibus in Jadrensi districtu, videlicet, a Rogova in Nadinum et in Sutmartindol usque mare versus occidentem secundum privilegia regalia tanquam super hominibus sui iuris et sicut et quando super aliis iobagionibus Jadrensibus duxerit faciendum« (Listine I, 347—9), ali u sačuvanim izvorima nema preciznijih podataka o vrstama i obilježjima tih nameta.

⁷ S. Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike I—V*, Zagreb 1868—75 (dalje: *Listine*).

⁸ Novak, n. dj., 462—3.

⁹ Listine V, 229—70.

K. Vojnović,¹⁰ ali kako se on više obazirao na sam carinski sistem, a manje na njegovo značenje za gospodarski razvitak Dubrovnika, valjalo bi u posebnom prilogu obraditi dubrovački sustav daća upravo s gospodarskog aspekta. U ovom prilogu podatke o dubrovačkim daćama upotrebljavam samo kao komparativni materijal.

Od ostalih dalmatinskih gradova osobitu pažnju obratio sam Splitu, zbog važnosti i cjelovitosti izvorne građe, i Zadru iz nekoliko razloga. U prvom redu, prihodima zadarske komune nitko se nije dosad bavio, a osim toga želio bih upozoriti na neobjelodanjene, dosad potpuno nezapažene fragmente jednog katastika o zakupu komunalnih daća u Zadru iz prve četvrtine XIV st. (*Catastrum comunis Jadre*). Ostaci tog katastika čuvaju se u Historijskom arhivu u Zadru, u skupini: *Datia et incantus ciuitatis Jadre et eius districtus*.¹¹

¹⁰ K. Vojnović, Carinarski sustav Dubrovačke republike, Rad JAZU 129, Zagreb 1896, 90—171.

¹¹ Historijski arhiv u Zadru, *Datia et incantus ciuitatis Jadre et eius districtus*, kutija 1, Liber I: *Catastrum comunis Jadre* (u kasnijem tekstu: *Catastrum*). To je svešćić od 38 neuvezanih pergamentnih folija koji sadrži zapise o zakupu (*incantus*) komunalnih daća u Zadru od god. 1300. do 1325. Pergamentna folija, neznatni ostaci mnogo veće cjeline, teško su oštećena od vlage i plijesni, pa im nedostaje gornja, ponegdje i donja, četvrtina ili čak polovica. Preostali tekst dijelom je izbljedio i teško je čitljiv. Katastik nema naslova, a nije sasvim sigurno ni da je prvobitno počinjao s današnjim fol. 1, jer je današnja folijacija mnogo kasnija, ali budući da se u jednoj bilješci na fol. 34vo kaže da »dominus comes Vitale Michaelis cum suis iudicibus precipuit michi Thomas cum sotij (!) suis ut deberet scribere *in catastro comuni Jadre*, quod Micha de Pasqua debet habere de supra dicto incantu gabelle salis libras VI^{CVI}, soldos XIII«, mislim da je najbolje zadržati taj naziv: *Catastrum comunis Jadre* (Katastik o zakupu daća zadarske komune). Katastik su pisali različiti zadarski komunalni notari različitim tipovima kurzivne notarske gotice. Prvi zapisi (imbrevijature) na fol. 1ro, 3ro, 9ro, 15ro, 21ro i 25ro pisani su vrlo skladnom knjižnom goticom, svi su datirani god. 1300. i odnose se na različite daće, pa je očigledno bilo predviđeno da se zapisi o zakupu tih daća nižu u idućim godinama iza odgovarajuće prve imbrevijature o toj daći. Zapis na fol. 1ro ima naslov: *De portonario super portum ex parte castri*, dakle ne odnosi se na zakup komunalne daće, nego na komunalnu službu. Imbrevijatura na fol. 3ro odnosi se na *datium barchagni sancti Jacobi*, na fol. 9ro na *datium canestrorum et mensurarum bladi et vini*, na fol. 15ro na *datium porte feree*, na fol. 21ro na *datium bulle panis*, a na fol. 25ro na *datium barchagni sancti Michaelis*. Međutim, taj princip o predmetnom i kronološkom grupiranju pojedinih daća nije dosljedno proveden, dijelom i zbog toga što su nakon 1300. uvedene i neke druge daće, pa su zapisi o njima uneseni bez reda na prazna folija. Tako, na primjer, na fol. 1vo više nema zapisa o »portonarius-u super portum ex parte castri«, nego je zabilježen »incantus tabernarum Pagij«, dakle *datium vini ad spinam otoka Paga* iz god. 1319, na fol. 2vo »gabela de toto seu omni genere bladi, leguminis et farine« iz god. 1318, dok je na fol. 6vo umetnuta imbrevijatura o *datium becharie* iz god. 1308. Prema tome, taj svežnjić Katastika nastao je god. 1300, dok se kronološki posljednji zapis od 6. XI 1325. (*datium bulle panis*) nalazi na fol. 19vo. Je li taj sačuvani svešćić doista i početni svešćić Katastika, odnosno je li i ranije, u XIII st., vođen Katastik, nije moguće utvrditi, ali se zato u notarskim spisima u toku XIV st. Katastik vrlo često spominje, pa je očigledno da je Katastik vođen u toku čitavog XIV st., ali ostali svešćići, sve do god. 1431, kad se Katastik nastavlja, nisu sačuvani. Tako se 27. VI 1367. spominje da je ser Micha de Nassis uzeo u zakup od zadarske komune »villam Bubilglane, secundum quod *in catastico comunis Jadre* continetur« (HAZ, Spisi zadarskih notara, Petrus Perençanus, B. I/5, fol. 40vo—41ro); god. 1375. isti Micha de Nassis uzimlje u zakup *datium becharie, piscarie et lignorum* »ut patet *in catastro dicti comunis*« (HAZ, SZN, Petrus de Serçana, B. I, F. I/1, fol. 1vo); god. 1377. Damjan de Nassis zakupljuje prihode otoka Oliba i Molata kako je zapisano »*in catastico dicti comunis*« (HAZ, Petrus de Serçana, B. I, F. I/3, fol. 43vo). Valja napomenuti da je

U toku XIV st. bile su u dalmatinskim gradovima u upotrebi različite vrste daća koje ipak možemo podijeliti u dvije glavne skupine: u potrošarine i uvozno-izvozne daće. Potrošarine su se plaćale prilikom kupnje i prodaje proizvoda na gradskom tržištu, dok su se uvozno-izvozne daće plaćale prilikom uvoza i izvoza robe, ali često ne postoji precizna razlika između te dvije vrste daća. Pri razmatranju uvozno-izvoznih daća valja utvrditi imaju li fiskalno ili zaštitno obilježje, odnosno, jesu li te daće samo izvor prihoda za komunu ili one reguliraju promet robe na gradskom području. Koliko je iz dokumenata poznato, dalmatinski gradovi nisu uvodili zaštitne carine nego su radi reguliranja prometa najvažnijim proizvodima (žito, vino) donosili statutarne zabrane njihova uvoza ili izvoza.¹² Posebna vrsta daća su pristojbe kao, na primjer, arboraticum (naknada za upotrebu gradske luke) ili datium statere (naknada za upotrebu komunalne vage) i sl.

2. Najstariji oblik daća, poznat iz sačuvanih izvora, su različite lučke daće. Već u Kolomanovu privilegiju Trogiru iz god. 1107. govori se o načinu diobe »introitus portus civitatis de extraneis«,¹³ dok se u ugovorima o prijateljstvu i trgovini između dalmatinskih i talijanskih gradova u XII i XIII st. spominju commercium (uvozna lučka daća) i arboraticum (lučka pristojba). Izvori ne preciziraju uvijek vrstu lučkog nameta, pa ponekad nije jasno radi li se o daći na uvoz robe ili o pristojbi, ali je ipak sigurno da su uvozne daće bile osnova lučkih podavanja. M. Kostrenčić s pravom ističe da »introitus portus« trogirskog privilegija u prvom redu označava commercium.¹⁴ Podaci o visini uvozne daće i arboratika u XII i XIII st. vrlo su oskudni. U ugovoru između Zadra i Pise iz god. 1188. određuje se da Pizanci plaćaju u zadarskoj luci »romanos quatuor pro qualibet navi«, dakle za svaki brod natovaren robom, a za svaki brod sa solju ili vinom da plaćaju dva romanata, pa je i ovdje riječ o komerciju.¹⁵ Međutim, u stotinu godina mlađem ugovoru između Zadra i Ancone (1288) utvrđuje se samo međusobno plaćanje arboratika, ali ne i njegov iznos.¹⁶

Prema tome, u međugradskim ugovorima iz XII i XIII st. govori se samo o lučkim podavanjima, dok se potrošarine, koje tvore temelj u gradskom sustavu daća, spominju tek od posljednje četvrtine XIII stoljeća. Budući da je sustav daća u Dubrovniku na početku posljednje četvrtine XIII st. već dograđen¹⁷ i da su daće u Trogiru u istom razdoblju, prema sačuvanim fragmentima notarskih spisa, već prilično razvijene¹⁸ moramo pretpostaviti da su daće znat-

Catastrum, osim dijelova pisanih knjižnom goticom, pisan vrlo lošim i nepravilnim latinskim jezikom s obiljem pogrešaka koje ponekad, uz oštećenost listova, otežavaju razumijevanje i čitanje teksta.

¹² Već je i Tomašić, n. dj., 20, bilj. 80, s pravom istaknuo: »Prohibitivnih carina ne nalazimo, već mjesto njih zabrane izvoza«.

¹³ T. Smičiklas, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II, Zagreb 1904, 19 (dalje: CD).

¹⁴ Kostrenčić, n. dj., 96.

¹⁵ Smičiklas, CD II, 223—4.

¹⁶ Isti, CD V, 620—3.

¹⁷ Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272, ed. V. Bogišić i K. Jireček, MHJSM IX, Zagreb 1904; Liber statutorum doane iz god. 1277., ed. M. Peterković, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, Odj. treće, knj. VI, Beograd 1936.

¹⁸ M. Barada, Trogirski spomenici I/1 i 2, MSHSM 44 i 45, Zagreb 1948—50.

no starije od prvih sačuvanih podataka, iako im lučki nameti prethode. Razvojni proces sustava daća tekao je usporedo s dogradnjom komunalne organizacije i s gospodarskim razvitkom dalmatinskih gradova u XII i XIII stoljeću. G. Luzzatto ističe da se »prve carinske tarife Pise, Genove, Venecije i Firenze spominju već pri kraju XII stoljeća, a u XIII stoljeću nalazimo takvih podataka više«,¹⁹ pa otprilike tako valja vremenski označiti i razvitak carinskog sustava u dalmatinskim gradovima. Od početka XIV st. izvorni podaci o daćama postaju iscrpniji, pa omogućavaju njihov sustavni studij. Dakako, zadatak ovog priloga nije iscrpno opisivanje svih daća i pristojbi te analiza pravnog postupka s daćama nego utvrđivanje važnosti daća za gradski gospodarski razvitak. Zbog toga će u prvom redu biti govora o daćama na tri najvažnija proizvoda u dalmatinskim gradovima: o daći na stoku i meso, vino i žito, dok će se o trgovini solju i o daćama na sol govoriti tek usput. Složenost problema soli u dalmatinskim gradovima zahtijeva poseban prilog.

3. U razvijenom sustavu daća u dalmatinskim gradovima u XIV st. daća na meso i stoku (*datium becharie*) bila je jedna od najvažnijih. Ako izuzmemo prihod od prodaje soli, ta daća je u toku srednjeg vijeka bila najznatnije vrelo njihovih prihoda. Sačuvano je dosta podataka o *datium becharie* u XIV st. u Splitu i Zadru, pa su moguće usporedbe i temeljitiji studij stočne trgovine u XIV stoljeću. Budući da razvitak stočarstva u dalmatinskim gradovima u srednjem vijeku nije još ispitan, a zbog oskudnosti izvorne građe nije ni moguće preciznije utvrđivanje opsega prometa stokom, podaci o *datium becharie* omogućuju utvrđivanje intenziteta stočarske djelatnosti, pa je upravo na temelju tih podataka moguć zaključak o izuzetnom značenju stočarstva u srednjovjekovnoj dalmatinskoj ekonomici.

Najstarije odredbe o uvjetima prodaje stoke i mesa u dalmatinskim gradovima nalaze se u dubrovačkom Liber statutorum doane iz god. 1277.²⁰ i u trogirskim notarskim spisima iz god. 1279.²¹ Ugovor o zakupu trogirskih daća (»jura, prouentus et redditus seu venditiones comunitatis Tragurii«) za god. 1279—80, jedini sačuvan iz XIII st., zabilježio je u svom svesku imbrevijatura trogirski notar Scorus, dodavši ugovoru — što je osobito dragocjeno — i uvjete zakupa pojedinih daća, od kojih se »jura dohane vel creste« odnose na stoku i meso.²² Iz tih odredaba se vidi da je daćom bio opterećen uvoz stoke od stranaca (*forenses*) na područje trogorskog distrikta, izvoz stoke od trogirskih građana izvan gradskog distrikta i prodaja stoke u Trogiru i na području distrikta od strane građana, ali nije naveden iznos daće nego se samo ističe da *civis* ili *forensis* u tom slučaju plaća »jus dohane« ili »jus consuetum«.²³ Prema tom ugovoru, svi prihodi trogirske komune za god. 1279—80. dati su u zakup za 1200 malih libara, što je prilično skromna svota u usporedbi s komunalnim prihodima Splita i, osobito, Zadra. Dakako, nije moguće utvrditi tačan iznos *datium becharie*, ali budući da je iznos od 1200 libara malih denara sadržavao i zakup daće na vino (u stvari vinske desetine: »*decimum vini*«) i »*forum salis*«, daća na meso i stoku vjerojatno nije prelazila polovicu svote od 1200 malih libara.

¹⁹ G. Luzzatto, *Ekonomika povijest Italije I*, Zagreb 1960, 310.

²⁰ Peterković, n. dj., 405—7.

²¹ Barada, n. dj., I/2, 199—201.

²² Na istom mjestu.

²³ Na istom mjestu.

Izvori XIV st. bogatiji su podacima o datium becharie, osobito u Zadru i Splitu. Catastrum comunis Jadre ima samo jedan podatak: datium becharie (»incantus bicarie«) od 15. VIII 1308. do 14. VIII 1309. iznosio je u Zadru 3125 libara malih denara, što je velika svota.²⁴ God. 1366. i 1367. »incantus dacii becharie« iznosio je u Zadru 1000 dukata, što odgovara iznosu od 3700 libara malih denara,²⁵ a god. 1375. »datium becharie et piscarie et lignorum« dostiže već golemu svotu od 2500 dukata ili 9000 libara malih denara (ako tečaj dukata računamo s 3 libre i 12 solda)!²⁶

Za Split ima još više sačuvanih podataka. God. 1341. zakup je iznosio 1100 libara malih denara (i tu se radi o daći na stoku, meso, ribu i drvo),²⁷ a 1342. g. 1050 libara,²⁸ dakle 50 libara manje. Deset godina kasnije (1353) zakup te daće smanjuje se na samo 1010 libara malih denara.²⁹ Na samom početku anžuvin-skog razdoblja datium becharie raste: god. 1357. zakup te daće iznosi 1250 libara,³⁰ a 1358. i 1359. 1200 libara.³¹ God. 1362. zakup te daće penje se do iznosa od 550 dukata ili oko 2000 libara malih denara.³²

Usporedba iznosa zakupa datium becharie u Zadru i Splitu daje zanimljive rezultate. Na temelju iznosa datium becharie, doduše, nije moguće utvrditi godišnji promet stokom i mesom, ali njihova usporedba pouzdano upozorava na stupanj važnosti i razvijenosti stočarstva u Zadru i Splitu u XIV st., a to je već izvanredno važno. Prosječni iznos datium becharie u Splitu u sredini XIV st. bio je oko 1000 libara malih denara, a tek u početku 60-tih godina dostiže iznos od 2000 libara. U Zadru je zakup te daće iznosio već u početku XIV st. preko 3000 libara, dok je do sredine druge polovice XIV st. zakup daće porastao do svote od 9000 libara, odnosno, zakup datium becharie u sredini XIV st. u Zadru bio je tri puta veći od zakupa te daće u Splitu, a u drugoj polovici tog stoljeća taj omjer je, možda, bio još i veći. Nasuprot tome, zakup te daće iznosio je u Trogiru u sredini druge polovice XIII st. svega oko 500—600 libara! Budući da je zakup komunalnih daća bio vrlo osjetljiv mehanizam i pouzdan pokazatelj intenziteta gospodarske djelatnosti, taj međusobni odnos iznosa pri

²⁴ Catastrum, fol. 6vo. Tekst imbrevijature je oštećen, pa nije poznat ni zakupnik, ni uvjeti zakupa.

²⁵ G. Praga, Un prestito di Francesco il Vecchio da Carrara al comune di Zara (1366), Archivio storico per la Dalmazia, Anno VI, Vol. X, Fasc. 58, god. 1931, 479—81. Za tečaj dukata: A. Teja, Aspetti della vita economica di Zara I, Zadar 1936, 23 (1366: 1 dukat = 3 libre i 14 solda).

²⁶ HAZ, SZN, Petrus de Serçana, B. II, svešćić 1, fol. 10vo. Ovdje više nije riječ samo o daći na promet stokom i mesom, nego je to »datium becharie, pischarie et lignorum«, dakle daća na promet stokom, mesom, ribom i drvom, što, čini se, postaje uobičajeno od sredine XIV st., jer i odredbe splitskog statuta o uvjetima zakupa »datium douane, becharie et pescarie« (J. Hanel, Statuta et leges civitatis Spalati, MHJSM 2, Zagreb 1878, 267—70, Reformacije, cap. XXII—XXV) utvrđuju i plaćanje daće na dovoz drva (cap. XXIV). U Zadru, u toku XV st., ta daća redovito nosi naziv: datium becharie, pischarie et lignorum. To znači da čitav iznos zakupa te daće nije otpadao samo na datium becharie, nego njezin najveći dio.

²⁷ A. Krekich, Documenti per la storia di Spalato (1341—1414), Atti e memorie della società dalmata di storia patria II, Zadar 1927, 143.

²⁸ Isti, n. dj., 147—50.

²⁹ G. Alacevich, Il Regimento del Nobiluomo Marco Bembo da Venezia, Bullettino di archeologia e storia dalmata XXXII/1911, Split 1911, 92.

³⁰ Isti, Estratto dal Libro »Consiliorum«, Bullettino XVII/1894, 40—1.

³¹ Hanel, n. dj., 270.

³² Krekich, n. dj., Atti e memorie III—IV, 85.

zakupu datium becharie upućuje na zaključak, da je stočarstvo, odnosno stočna trgovina, bilo mnogo razvijenije u XIV st. na području zadarskog distrikta nego na splitskom teritoriju. Za druge dalmatinske gradove nema podataka o zakupu datium becharie u XIV st., dok jedini poznati podatak za Trogir potječe iz druge polovice XIII st., pa bismo ga tek s velikim oprezom smjeli upotrijebiti za usporedbu s podacima iz XIV stoljeća.

Daća na stoku i meso (datium becharie) obuhvaćala je u XIV st. cjelokupnu djelatnost stokom, pa se sastojala od tri glavna elementa: daće na izvoz domaće stoke, daće na tranzitnu trgovinu stokom i daće na prodaju mesa u gradu; bila je to istodobno uvozno-izvozna daća i potrošarina, ali je njezino težište ipak bilo na trgovini stokom, jer je veći dio iznosa zakupa datium becharie potjecao iz oporezovanja stočne trgovine. Visoki iznosi zakupa datium becharie u Zadru u XIV st. rezultat su u prvom redu razvijene trgovine stokom, ali pri tom moramo odgovoriti na pitanje: je li stočnoj trgovini davao obilježje tranzitni promet stokom ili izvoz domaće stoke? U historiografiji je tek u posljednje doba obraćena pažnja tom pitanju, pa je sovjetski povjesničar M. M. Frejdenberg, raspravljajući o trgovini dalmatinskih gradova u XIII i XIV st., postavio težište upravo na tranzitnu trgovinu stokom, na izvoz stoke iz Hrvatske i Bosne preko dalmatinskih gradova.³³ Izvorni podaci i usporedba iznosa datium becharie u Zadru i Splitu nisu u skladu s takvim rješenjem. Tranzitna trgovina stokom preko dalmatinskih gradova u Veneciju i Italiju bila je u toku XIV st. bez dvojbe vrlo razvijena.³⁴ Ponekad je u dalmatinske gradove pristizao golem broj grla stoke, čak i iz daljeg zaleđa. God. 1385. obvezuje se Andrija Miklošić iz Požege (de Posega) Kolanu de Matafaris da će dovesti u Zadar 2000 kastrata, namijenjenih izvozu.³⁵ Izvoz stoke iz zaleđa nije tekao samo preko Zadra, nego i preko ostalih dalmatinskih gradova, ali ni uz opravdanu pretpostavku da je Zadar bio u XIV st. središte tranzitne trgovine stokom, ne bi bilo moguće objasniti veliku razliku u iznosu zakupa datium becharie u Zadru i Splitu (omjer iznosi otprilike 3:1). Tu razliku objašnjava jedino znatno razvijenije stočarstvo i izvoz domaće stoke na zadarskom području. Mnoštvo izvornih podataka svjedoči o gajenju vrlo velikih količina stoke na području zadarskog distrikta, koji je već i svojim opsegom bio u prednosti pred relativno malenim splitskim distriktom. Osobito mnogo stoke bilo je na krševitim otocima zadarskog arhipelaga.^{35a} S pravom možemo pretpostaviti da se znatan dio domaće stoke s područja zadarskog distrikta izvezio, a da je samo dio bio

³³ M. M. Frejdenberg, *Torgovlja dalmatinskog goroda v XIII—XIV vv., Sovetskoe slavianovedenie* 2, Moskva 1967, 29—31; usp. i osvrt na tu raspravu u *Historijskom zborniku XXI—XXII*, 1968—69.

³⁴ Nekoliko izvornih podataka spominje Frejdenberg, n. dj., 30, bilj. 31.

³⁵ HAZ, SZN, Petrus de Serčana, B. II, svešćić 25, fol. 13ro.

^{35a} O razvijenosti stočarstva na području zadarskog distrikta svjedoče i podaci o trgovini sirom u početku XIV stoljeća. God. 1317. Madije de Varicassis potvrđuje da je primio od Franje de Carbanosso 16½ libara grossorum, obvezujući se da će mu zatu svotu dati »miliaria XVI casey mei anni futuri ad mensuram comunis Jadre ad pondus grossum«, i da će mu prodati i »totum superfluum mei casey tam insule quam scaree (staree! T. R.), quem anno futuro habuero« (Spisi zadarskih bilježnika II, Zadar 1969, 136). Madije Varikaša je tu vrlo veliku količinu sira (1 milliarium grossum = 480 kg) dobio sa svojih posjeda na zadarskim otocima i astareji u toku jedne godine.

namijenjen lokalnoj potrošnji.³⁶ Prema tome, upravo iznos zakupa datium becharie potpuni je osvjetljava strukturu stočne trgovine dalmatinskih gradova u XIV st., u kojoj je, uz tranzitni promet, bio vrlo važan element i izvoz domaće stoke, iako, dakako, nije ni približno moguće utvrditi njihov međusobni omjer. S druge strane, visina zakupa datium becharie, osobito u Zadru, upozorava da je stočarstvo, uz vinogradarstvo, bilo temelj gospodarstva dalmatinskih gradova u srednjem vijeku — dakako, izuzevši Dubrovnik, jer je njegova gospodarska struktura bila sasvim drugačija.

Kako je naprijed spomenuto, najstariji uvjeti o plaćanju datium becharie potječu iz druge polovice XIII st. (Dubrovnik, Trogir). Iz XIV st. sačuvano je više takvih odredaba (Trogir, Split, Šibenik, Zadar). Njihova analiza osvjetljava uvjete u kojima se odvijala stočna trgovina u dalmatinskim gradovima u XIV stoljeću.

Nakon neuspjeha zadarskog ustanka protiv mletačke vlasti (1345—46), Venecija je nametnula Zadru vrlo nepovoljne uvožno-izvozne carine (7. VII 1347).³⁷ Tom odlukom mletačke vlade (»reformationes datiorum«) bile su određene daće za različite vrste robe, pa i datium becharie. Carina za izvoz stoke sitnog zuba iznosila je 6 solda za svako grlo i to »pro portando alio, quam Venetias«, dakle, ako se stoka izvozila drugamo, a ne u Veneciju, dok je izvoz stoke u Veneciju bio oslobođen carine.³⁸ Na isti način, carina na izvoz volova utvrđena je na 20 solda, a na izvoz svinjetine 16 solda, također »pro portando alio, quam Venetias«. Prema tome, »reformationes datiorum« imale su za cilj da zadarski izvoz vežu uz Veneciju. Koliko je zadarski trgovac na taj način bio oštećen, pokazuje usporedba »reformationes datiorum« s odredbama o zakupu datium becharie u Splitu iz god. 1342.³⁹ Izvozna carina (doana) za svako grlo stoke sitnog zuba (»pro qualibet bestia minuta«) iznosila je u Splitu 1342. svega 2 solda, doana na izvoz krupne stoke 3 groša po grlu (3 groša = 8 i po solda paruorum, u sredini XIV st.), a za svaku svinju 5 solda.⁴⁰ Splitske izvozne carine iz g. 1342, utvrđene dok je Split također priznavao mletačku vlast, znatno

³⁶ God. 1384. »Leonardus condam Nocij de Florentia« potvrđuje u Zadru da duguje »ser Barolo condam ser Nicolai de Drechia«, zakupniku datium becharie, 30 dukata »nomine et ex causa tracte bestiaminum et animalium tractarum per ipsum Leonardum de ciuitate et districtu Jadre« (HAZ, SZN, Articutus de Riugnano, B. I., F. I., fol. 38^{ro-vro}), dakle, za stoku koju je kupio na zadarskom području. Budući da je izvozna daća za grlo stoke sitnog zuba tada iznosila 2 solda (HAZ, SZN, Petrus de Serčana, B. II, sveščić 25, fol. 13ro) i da je Firentinac Leonardus bio dužan u ime daće 30 dukata, proizlazi da je on nabavio na zadarskom području i izvezo 1200 grla stoke. Firentinac Leonardus i njegov brat Honofrius, trgovci stokom, pojavljuju se kao izvoznici stoke u zadarskim notarskim spisima u posljednjoj četvrtini XIV stoljeća. God. 1384. »Ratcus Dobrich de Cherbauia«, opunomoćenik »comitis Pauli de Srigna« prima od Leonarda, u ime njegova brata Honofrija, 100 dukata »pro porcis per eum a supradicto comite Paulo emptis« (HAZ, SZN, Articutus de Riugnano, B. I, F. I, fol. 141vo—142ro). Dok se ne ispita iscrpnije arhivska građa XIV st. ostaje, ipak, otvoreno pitanje nosilaca stočne trgovine: jesu li se izvozom stoke u drugoj polovici XIV st. bavili pretežno stranci ili domaći trgovci?

³⁷ Listine III, 1—3. Budući da se u jednom kasnijem tekstu mletačke vlade odredbe o zadarskim daćama nazivaju »reformationes datiorum« (Listine III, 13—4), najbolje je zadržati taj naziv.

³⁸ Listine III, 2.

³⁹ Krekich, n. dj., Atti e memorie II, 147—50.

⁴⁰ Na istom mjestu.

su niže od zadarskih iz god. 1347. Zadarska stočna trgovina bila je na taj način u mnogo težem položaju od splitske. Izvoz zadarske stoke bio je otežan. »Reformationes datiorum« nastoje primorati zadarske trgovce da stoku, a i druge proizvode, dovoze u Veneciju, jer su u tom slučaju bili oslobođeni plaćanja izvozne carine, bez obzira na tržišne cijene stoci u Veneciji. S druge strane, ako je zadarski trgovac ipak želio izvesti stoku »alio, quam Venetias«, na primjer do susjedne talijanske obale, bio je opterećen vrlo visokom carinom (6 solda za grlo sitnog zuba), pa nije mogao konkurirati splitskom trgovcu, koji je istodobno za svako grlo sitnog zuba plaćao svega 2 solda, dakle tripot manje. Budući da su i Split i Zadar priznavali tada mletačku vlast, očigledno je da ekonomska politika Venecije prema pojedinim dalmatinskim gradovima nije bila jednaka.

Na mletačku gospodarsku politiku utjecali su politički razlozi. Zadar je, zbog dugotrajnog otpora prema Veneciji, bio pogođen s »reformationes datiorum«, dok je stajalište mletačke vlade prema nekim drugim dalmatinskim gradovima bilo u prvoj polovici XIV st. blaže. Prema ugovoru između Venecije i Splita (18. VIII 1327) bilo je određeno da će splitska komuna plaćati knezu godišnje 1200 libara, ali da »omnes redditus et introitus communis Spalati et iurisdictiones et banna et condemnaciones deveniant in dictum commune Spalati«, dakle, svi prihodi, među njima i različite daće, ostale su splitskoj komuni.⁴¹ God. 1342. splitska komuna daje u zakup datium becharie, ali nigdje nema ni traga povlaštenom izvozu stoke u Veneciju, ni odredbe o plaćanju daće »pro portando alio, quam Venetias«, kao u Zadru 1347. Dakako, to ne isključuje mogućnost da je Venecija već i u prvoj polovici XIV st., a ne tek od XV st. dalje, provodila svoju gospodarsku politiku u svim dalmatinskim gradovima. Tako mletačka vlada protestira god. 1334. protiv odredaba šibenske komune o obavezi Šibenčana da stoku, nabavljenu izvan šibenskog distrikta, dovezu na šibenski teritorij i pri tom plate datium becharie, jer su one done-sene »contra libertatem solitam mercatorum et contra honorem nostrum« i naređuje šibenskoj komuni da te odredbe opozove,⁴² ali je ekonomska politika Venecije prema Zadru ipak izuzetak. Vrlo je zanimljivo da »reformationes datiorum« ne određuju carinu na tranzitnu trgovinu stokom, nego samo na izvoz zadarske stoke. Mletačka vlada je zadržala plaćanje daće od 12 malih denara, »secundum consuetudinem antiquam«, po grlu stoke koja se dovozila »de partibus Sclauonie« i zaustavljala zbog paše (pro pabulando) u Zadru na putu za Veneciju.⁴³ To je bila uobičajena visina daće na tranzitnu trgovinu stokom u sredini XIV st. u dalmatinskim gradovima. U Splitu ta daća iznosi god. 1342. »pro quolibet centenario bestiarum minutarum« 4 libre malih denara ili oko 10 malih denara po grlu,⁴⁴ što je neznatno manje nego u Zadru, a god. 1358. 5 libara za 100 grla stoke, odnosno 12 denara po grlu,⁴⁵ jednako kao u Zadru (1347). Mletačka vlada, dakle, nije otežala tranzitni pravac stočne trgovine prema Veneciji, ali je s »reformationes datiorum« nastojala onemo-

⁴¹ Listine I, 369.

⁴² Listine I, 437—8. Tekst ne precizira razlog mletačkog protesta, ali se može pretpostaviti da je odredba šibenske komune otežavala tranzitnu trgovinu stokom iz šibenskog zaleđa (srednjovjekovna Hrvatska) prema Veneciji.

⁴³ Listine III, 14.

⁴⁴ Krekich, n. dj., Atti e memorie II, 148.

⁴⁵ Hanel, n. dj., Reformationes, cap. XXII, 267.

gućiti izvoz stoke iz zadarskog distrikta bilo kamo drugdje, osim u Veneciju. To upućuje, uz stanovit oprez, na pretpostavku da se zadarska stoka u sredini XIV st. izvozila pretežno do susjedne talijanske obale, a ne u Veneciju. Čini se da je uvođenje novih daća izazvalo u Zadru otpor,⁴⁶ ali ostaje otvoreno pitanje koliko su »reformationes datiorum« stvarno utjecale na promet stokom, jer za razdoblje od 1347. do 1358. nema o tome podataka.

Valja napomenuti da tragove povlaštenom položaju Venecije u stočnoj trgovini nalazimo i prije god. 1347. Već nakon predaje Zadra Veneciji (1313) mletačka vlada je odredila (u ožujku 1314) da »Veneti et fideles domini ducis« budu oslobođeni plaćanja datium becharie kad kupuju stoku i meso na zadarskom području »pro conducendo eas [sc. carnes] Venetiis«.⁴⁷ Ekonomska politika mletačke vlade prema dalmatinskim gradovima, tj. nastojanje da se njihova trgovina veže uz Veneciju, ima, dakle, svoje začetke znatno ranije od XV st., kad je bila dograđena u cjelovit sustav. Činjenica da je »mletačka politika išla stalno za tim da svu jadransku trgovinu konvertira u svoje luke, podrazumijevajući tu i trgovinu s istočnom obalom Jadrana«,⁴⁸ za što su »reformationes datiorum« jasan dokaz, opovrgava mišljenje da Venecija nije imala nikakvih ekonomskih interesa u Dalmaciji i da joj je gospodstvo nad njom bilo neophodno samo kao osiguranje trgovačkog puta prema Levantu.⁴⁹ Mletačka ekonomska politika prema Zadru, kao gospodarski najsnažnijem dalmatinskom gradu — dakako, isključivši Dubrovnik — pokazuje da je Venecija i na našoj obali imala ekonomskih interesa, ali je njihov opseg, u skladu s ekonomskim mogućnostima Dalmacije u srednjem vijeku, ipak bio neznatan u odnosu prema mletačkoj gospodarskoj djelatnosti u cjelini (Venecija je u XIV st. najveću dobit u dalmatinskim gradovima imala od prodaje soli).

O datium becharie u drugoj polovici XIV st. ima manje podataka. Dosad nije poznat nijedan ugovor o zakupu te daće, osim dva ugovora o zakupu datium becharie u Splitu na samom početku anžuvinskog razdoblja (1357 i 1358).⁵⁰ Već je spomenuto da u tom razdoblju, koliko se može suditi po

⁴⁶ Na izvještaj zadarskih rektora »quod camerarii nostri Jadre nolunt se impedire ad exigendum dacia per nos de novo imposita in Jadra«, pa su morali odabrati posebne ljude »ad exigendum ipsa dacia«, mletačka vlada, u svom odgovoru od 27. IX 1347, naređuje zadarskim camerariima »ut exigant dicta dacia et omnes alios introitus nostri comunis Jadre« (Listine III, 27—8).

⁴⁷ Listine I, 279.

⁴⁸ Luzzatto, n. dj., 197.

⁴⁹ J. Tadić, Venecija i Dalmacija u srednjem veku, JIČ VII/1968, 3—4, Beograd 1969, 5—17.

⁵⁰ Ugovor o zakupu datium becharie iz god. 1357. objelodanio je Alacevich, Estratto dal Libro »Consiliorum«, Bullettino XVII/1894, 40—1, a ugovor iz 1358. ušao je u splitski statut, kao Reformationes, cap. XXII—XXV (Hanel, n. dj., 267—70). Splitska komunalna uprava donijela je 14. X 1357. odredbu (ordo) o uvjetima zakupa datium becharie (CD XII, 542—3) koja je 19. X 1357. unesena i u ugovor o zakupu te daće, a dijelom je ušla i u statut kao Reformationes, cap. XIX, De ordine becharie (Hanel, n. dj., 266; i u CD XII, 542—3 i kod Hanela ta je odredba pogrešno datirana god. 1358, iako je očigledno da se radi o god. 1357). Tekst odredbe, koja se sastoji od devet stavaka, objelodanjen kod Smičiklase, najprecizniji je, pa njega uzimam kao osnov. Zanimljivo je da u statut nisu ušli četvrti i peti stavak koji se odnose na izvoz splitske stoke i tranzitnu trgovinu stokom, možda zbog toga što su 1358. snižene izvozne i tranzitne carine. Naime, prema odredbi od 14. X 1357. carina (doana) na izvoz stoke s područja splitskog distrikta iznosila je 10 malih libara za 100 grla stoke i 5 libara gabelle, dakle ukupno 15 libara, a na tranzitnu

oskudno sačuvanim podacima, zakup datum becharie raste (u Zadru god. 1375. čak do svote od 2500 dukata). To upućuje na zaključak da se u anžuvinskom razdoblju, koje u dalmatinskim gradovima obilježava općenit ekonomski, osobito trgovački, polet, snažnije razvila i stočna trgovina. Izvorni podaci o prilično opsežnoj trgovini stokom uglavnom pripadaju tom razdoblju. U posljednjoj četvrtini XIV st. izvozna carina za stoku sitnog zuba bila je u Zadru ista kao u sredini stoljeća u Splitu, tj. 2 solda po grlu stoke.⁵¹

4. Vinogradarstvo je bilo, uz stočarstvo, najvažnija gospodarska grana na području srednjovjekovnih dalmatinskih gradova, pa gradski statuti redovito zabranjuju uvoz vina (vinum forense), dopuštajući tek izuzetno uvoz manjih količina vina. Uvoz vina izričito zabranjuju korčulanski, brački, splitski, trogirski i šibenski statut, a samo zadarski statut ne sadrži nikakve odredbe o vinu. Da bi zabrana uvoza vina bila osnažena, statuti su predviđali vrlo oštre kazne za prekršitelje te statutarne zabrane.⁵² Izvorni podaci, pak, svjedoče da se vino ipak uvozilo u dalmatinske gradove usprkos statutarnim zabranama, o čemu je već bilo riječi u historiografiji.⁵³

Najviše podataka o uvjetima uvoza vina u XIV st. sačuvano je za Zadar. Kako je već spomenuto, zadarski statut, vrlo škrt u spominjanju daća, ne govori uopće o trgovini vinom, ali to nadoknađuju Catastrum comunis Jadre i »reformationes dationum«. Iz zaključaka mletačkog senata (za god. 1302—06) doznajemo da je na samom početku XIV st. bio zabranjen uvoz vina u Zadar, kao i u druge dalmatinske gradove,⁵⁴ ali Catastrum, desetak godina kasnije, dopušta uvoz vina u Zadar.⁵⁵ Prva, nedatirana, imbrevijatura određuje plaćanje daće od 12 denara malih na vrijednost od 1 libre prodana, uvezena vina.⁵⁶

trgovinu stokom 8 libara malih denara za 100 grla, dakle, više nego god. 1342 (1357: 15 libara na 100 grla = 3 solda na 1 grlo — 1342: 2 solda na 1 grlo; tranzit: 8 libara prema 4 libre god. 1342). Novim ugovorom o zakupu datum becharie (1358) carine su snižene: sada se na izvoz domaće stoke plaćalo 10 libara doane za 100 grla stoke, odnosno 2 solda po grlu, kao i 1342, dok je carina na tranzit 100 grla stoke utvrđena na 5 libara.

⁵¹ HAZ, SZN, Petrus de Serčana, B. II, sveščić 25, fol. 13ro.

⁵² Splitski statut određuje kaznu od 20 libara i gubitak vina (S. II, 112; Hanel, n. dj., 184), brački 25 libara globe i gubitak vina (S. II, 6; A. Cvitančić, Srednjovjekovni statut bračke komune iz godine 1305, Supetar 1968, 110—1), šibenski 50 libara globe i gubitak vina i broda (Volumen statutorum, legum et reformationum civitatis Sibenici, Venetijs 1608, Reformacije, cap. V, De vino forense non conducendo Sibenicum), kao i trogirski (S. II, 47; Reformacije I, 68; I. Strohalec, Statut i reformacije grada Trogira, MHJSM 10, Zagreb 1915, 72, 186), dok korčulanski statut predviđa kaznu od 25 perpera (J. Hanel, Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae, MHJSM 1, Zagreb 1877, 53).

⁵³ Frejdenberg, n. dj., 31—2; usp. i osvrt na taj rad u ovom svesku HZ.

⁵⁴ »Vinum forense non possit portari Jadram, nisi pro usu comitis« (Listine I, 158).

⁵⁵ Catastrum na fol. 34ro ima dvije imbrevijature o zakupu daća: prva, na gornjoj polovici folija, dosta je oštećena, pa je propao i datum, ali se iz ostatka teksta vidi da je data u zakup »gabella siue dacium [...] bladi, vini, olei, salis, casei, lane«; druga, na donjoj polovici folija, je zakup »dacijs gabelle vinj, bladj et leguminis« od 30. X 1313. Budući da se nedatirana daća nalazi neposredno ispred one iz 1313, možda je bila datirana s god. 1312?

⁵⁶ »Item, vinum phorense, quod est in Jadra, et quod ab hodie in antea uenitur, soluatur eadem gabellam [...] vigesimum denarium de eo, quod uendetur« (Catastrum, fol. 34ro). »Vigesimum denarium« znači da daća iznosi svaki dvadeseti denar, od-

Jednaku daću (12 denara na 1 libru) plaćali su i zadarski građani kad su prodavali vino, a i druge proizvode, s posjeda izvan zadarskog distrikta.⁵⁷ Iako u tekstu nije precizirana vrsta prodaje, te se daće najvjerojatnije odnose na prodaju vina na veliko. Međutim, prilikom zakupa te daće 30. X 1313. uvjeti su bili donekle izmijenjeni: daća na prodaju uvezena vina određena je sa 4 solda po zadarskom modiju,⁵⁸ dok se na vino zadarskih građana i distriktualaca i dalje plaćala gabela od 12 denara malih na 1 libru (*»vigessimum denarium«*).⁵⁹ Prema tome, daća na vinum forense od 12 denara po libri (= 1 sold) povećana je na 4 solda, a istodobno je uspostavljena razlika između te daće i daće na domaće vino, koja je ostala ista kao i prije. Zanimljivo je da je to izvršeno neposredno nakon mletačko-zadarskog mira (23. IX 1313) i da je time domaće vino donekle zaštićeno od konkurencije uvezena vina. Budući da je prosječna cijena za 1 modij vina potkraj XIII st. u Zadru, a to vjerojatno vrijedi i za početak XIV st., bila oko 19 solda ili oko 1 libre,⁶⁰ to

nosno 12 denara na 1 libru (= 50%). Ta daća na vinum forense nije uvozna daća, nego potrošarina, jer se računa od iznosa prodana vina.

⁵⁷ »Preterea, quando aliquis Jadratinus uendiderit de suis redditibus, quas habet uel habetur extra districtum Jadre, uel uendetur ipsum reditum in Jadra uel alibi, soluat eadem gabellam [...] vigessimum denarium« (na istom mjestu).

⁵⁸ »Item, de omni et toto vino forensi, quod vendetur Jadera et suo districtu, venditor soluat soldos quatuor pro quolibet modium Jadere« (na istom mjestu).

⁵⁹ »Item, de vinu autem ciuium Jadere et districtualium eius, ex suis vineis proprijs, tam de districtu Jadere, quam de extra districtu Jadere, venditor soluat vigessimum denarium in gabellam« (na istom mjestu).

⁶⁰ Utvrđivanje i međusobna usporedba cijena jedan je od najtežih zadataka za istraživača gospodarskih pitanja u srednjem vijeku i to zbog toga, jer vrlo malo znamo o međusobnim odnosima srednjovjekovnih mjera i o njihovu odnosu prema današnjim mjerama. U Splitu i Trogiru temeljna mjera za vino bila je galeta, a u Šibeniku i Zadru modij. Iz izvora je poznata cijena za jednu galetu ili za jedan modij vina, ali nije poznat ni međusobni količinski odnos galeta i modija, niti njihov odnos prema litri i to otežava studij cijena i daća na vino. M. Mirković je iznio mišljenje da bi galeta mogla iznositi oko 25 litara (O ekonomskim odnosima u Trogiru u XIII st., HZ IV/1951, 47, bilj. 8), ali je M. Vlačinac (Rečnik naših starih mera II, Beograd 1964, 225) izrekao nešto vjerojatniju pretpostavku da je galeta iznosila, možda, oko 21 litru, pa sam pri analizi cijena vinu upotrijebio tu veličinu galeta. Još je teže s modijem, jer je njegova veličina u svakom gradu bila različita, pa su o veličini modija izrečeni najraznovrsniji sudovi. O zadarskom modiju posljednji je pisao N. Čolak, ali je jednom tvrdio da 1 modij = 44,22 litre (Pomorstvo zadarske komune od dolaska Hrvata na Jadran do pada Mletačke republike, Pomorstvo grada Zadra, Zagreb 1964, 16, bilj. 135), dok je nešto kasnije ustvrdio da 1 modij = 83,32 litre (Proizvodnja i pomorska trgovina paškom soli do pada Paga pod mletačku vlast g. 1409, Pomorski zbornik 1, Zadar 1963, 490, bilj. 65). Iako zbog stanovitve nepreciznosti autora pitanje veličine modija ne možemo smatrati konačno riješenim, ipak je drugo mišljenje bliže stvarnoj veličini modija. S mnogo vjerojatnosti može se zaključiti da je zadarski modij u XIV st. iznosio oko 80 litara, pa sam taj količinski odnos upotrijebio pri analizi cijena. Do te veličine modija može se doći i indirektnim putem, pretpostavkom o približno jednakim cijenama vinu u Trogiru i Zadru u drugoj polovici XIII stoljeća. Prosječna cijena 1 galeta vina iznosila je u Trogiru, u drugoj polovici XIII st., između 5 i 6 solda malih denara, dok je prosječna cijena vinu iznosila u Zadru, u istom razdoblju, oko 19 solda malih denara, ili gotovo 1 libru za 1 modij (podaci prema: Barada, n. dj., I/1 i 2; M. Zjačić, Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo, Zadar 1959). Ako pretpostavimo da je cijena vinu u Zadru i Trogiru u tom razdoblju bila barem otprilike jednaka, proizlazi da je modij bio veći od galeta oko četiri puta, pa i tako dolazimo do količine od oko 80 litara za jedan zadarski

je prema zakupu od 30. X 1313. prodaja 1 modija domaćeg vina bila opterećena daćom od oko 1 solda (oko 5%), dok se na prodaju jednog modija uvezena vina plaćala četverostruko veća daća (4 solda ili oko 20% vrijednosti). Na taj način, domaće vino moglo se na tržištu barem donekle oduprijeti konkurenciji uvezena i, možda, jeftinijeg vina. To povećanje daće na vinum forense vjerojatno odražava interese zadarskih proizvođača vina. Na žalost, Catastrum ne spominje više uopće daću na vino, pa sve do sredine XIV st. nema podataka o uvozu vina u Zadar. Čini se, ipak, da je sloboda uvoza vina bila u intenciji mletačke vlade, jer »reformationes datiorum« (1347) dopuštaju uvoz vina i određuju uvoznu carinu od 3 solda grossorum za 1 anforu,⁶¹ zadržavajući ipak stanovitu carinsku zaštitu za domaće vino. Na vinum forense se prilikom prodaje na malo (ad spinam) plaćala, osim uvozne daće, još i maloprodajna daća na vino (datum vini ad spinam), pa je ono dolazilo potrošaču opterećeno dvostrukom daćom, dok se na prodaju domaćeg vina plaćala samo maloprodajna daća. Drugim riječima, proizvodnja vina na području zadarskog distrikta nije bila 1347. opterećena daćom. Maloprodajna daća na vino iznosila je 1347. svaki peti denar (»de quinque denariis denarius unus«) ili jednu petinu vrijednosti prodana vina.⁶² Ta daća na domaće vino viša je od daće iz god. 1313, kad se plaćao samo svaki dvadeseti denar (»vigesimum denarium«).

Mislim da slobodu uvoza vina u Zadar pod mletačkom vlašću, u prvoj polovici XIV st., možemo objasniti fiskalnim razlozima. To osobito vrijedi za razdoblje od 1347. (od donošenja »reformationes datiorum«) do početka anžuvinskog razdoblja (1358), jer su tada sve zadarske komunalne daće pripdale mletačkoj komori, a ne zadarskoj komuni. Zbog toga u sredini XIV st. daće na vino postepeno rastu. God. 1356. mletačka vlada povećava datum vini ad spinam od jedne petine na jednu trećinu vrijednosti prodana vina,⁶³ a istodobno uvodi novu daću na proizvedeno vino na području zadarskog distrikta od 1 groša na 1 modij vina koja se dotad nije plaćala.⁶⁴ Tekst ne

modij. Približnost takvog računanja jasno pokazuje sve teškoće pri analizi srednjovjekovnih cijena.

⁶¹ Listine III, 1: »quod omne vinum forense, quod intrabit Jadram vel districtum, solvat pro anfora soldos tres grossorum«. Ta nova daća na vinum forense, koja tu ima obilježje prave uvozne carine, iznosila je, pretvoreno u današnji sistem mjera, 2 denara po litri, pa je bila znatno viša od daće iz god. 1313. koja je iznosila svega 0,6 denara paruorum po litri. Pri tom valja uzeti u obzir da je stvarno povećanje carine na vinum forense, zbog poskupljenja vina u XIV st., ipak bilo manje. Dok je u drugoj polovici XIII st. prosječna cijena za 1 modij vina iznosila u Zadru oko 19 solda, u sredini i u drugoj polovici XIV st. cijena vinu raste: u rasponu od 18 do 80 solda, zavisno od vrsti vina, prosječna cijena za 1 modij vina iznosi oko 45 solda.

⁶² Listine III, 2. Zanimljivo je tu zadarsku daću na maloprodaju vina usporediti s istom daćom u Dubrovniku. God. 1327. gabella na prodaju vina »ad minutum« iznosila je svaki dvanaesti foliar (»pro quibuslibet XII folaris unum«; Liber omnium reformationum, pag. XVI, cap. IV, De vino quod venditur ad minutum, ed. A. Solovjev, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, Odj. treće, knj. VI, Beograd 1936, 92).

⁶³ Listine III, 313: »vinum quod venditur ad spinam in Jadra, sicut soluit de quinque denariis unum, ita decetero soluat de tribus denariis unum«.

⁶⁴ Na istom mjestu: »de toto vino, quod nascitur in districtu Jadre, de quo nichil solvitur ad presens, a modo soluatur 1 grossum de dacio pro quolibet modio«.

precizira tko plaća tu daću: vlasnik zemljišta za čitavo vino ili težak za svoj dio, ali se može pretpostaviti da je tu daću plaćao samo vlasnik zemljišta, ukoliko smijemo suditi prema sličnoj daći u Dubrovniku. »*Liber statutorum doane*« (1277) određuje da se na cjelokupno vino na području Dubrovnika i njegova distrikta plaća daća od 1 folara za svaki quinquum, uz napomenu da »ille patronus vinee qui dedit eam ad laborandum ad partem, teneatur soluere doanam de toto vino quod fuerit in dicta vinea«. ⁶⁵ Ta nova zadarska daća na proizvedeno vino nije bila osobito visoka, ali je povećanje datium vini ad spinam bilo znatno.

Dok zadarska izvorna građa pruža podatke o uvjetima uvoza vina u Zadar, dotle splitski izvori, osobito sačuvani zapisnici Velikog vijeća (*Libri consiliorum*), pokazuju kako je taj uvoz tekao. Uvoz vina bio je zabranjen splitskim statutom, ali se ta statutarna zabrana nije uvijek u praksi poštivala, na što su utjecali različiti razlozi. Kako je već spomenuto, o uzrocima te pojave izrečeno je već nekoliko mišljenja. ⁶⁶ Ipak, dodao bih još nekoliko napomena. Veliko vijeće je dopuštalo uvoz vina u Split samo u razdoblju kad je već nestajalo domaće vino (kolovoz, rujan), a istodobno je tim uvozom nastojalo riješiti druga komunalna pitanja. U srpnju 1359. Vijeće, na primjer, uvjetuje uvoz svake galete vina, u toku mjeseca kolovoza, uvozom dva stara pšenice, ⁶⁷ dok god. 1358. određuje uvoznu carinu od 1 groša za galetu vina, ⁶⁸ a kasnije tu carinu i povisuje. God. 1369. ser Jacobus Gaberutij de Richaneto uvozi u Split 40 vegeta vina i plaća uvoznu carinu od 40 dukata. ⁶⁹ Vijeće, dakle, s jedne strane nastoji osigurati uvoz pšenice u Split, a s druge, znatan prihod komunalnoj blagajni: komuna je oskudijevala i na žitu i na novcu.

Zakonodavstvo Dubrovačke republike o vinu najbolje pokazuje koliko su dalmatinske komune vodile računa o vinogradarstvu, odnosno da su problemu uvoza vina pristupale s mnogo opreza. Dubrovački statut iz god. 1272. i kasnije reformacije izričito zabranjuju uvoz vina u Dubrovnik i dubrovački distrikt i određuju kazne za prekršitelje, kao i statuti ostalih dalmatinskih gradova, ⁷⁰

⁶⁵ Peterković, n. dj., 408, cap. XXII, De dacio uini et pena contrafacientium.

⁶⁶ Usp. tekstove navedene u bilj. 53.

⁶⁷ Alacevich, Estratto..., Bullettino XVIII/1895, 15.

⁶⁸ Smičiklas, CD XII, 663—4. To iznosi oko 1,50 denara za litru vina, što je nešto manje od uvozne carine prema »reformationes datiorum« (2 denara za 1 litru).

⁶⁹ V. R i s m o n d o, Pomorski Split druge polovine XIV st. Notarske imbrevisature, Split 1954, 49. U odnosu na god. 1358. carina je znatno povišena i iznosi nešto preko 2 denara (2,11) malih za jednu litru vina. To je blizu zadarskoj uvoznoj carini iz 1347. Prema tome, uvozna carina na vinum forense iznosila je u sredini XIV st. oko 2 denara paruorum za 1 litru.

⁷⁰ Liber statutorum civitatis Ragusii, Lib. VI, c. 35 i 36; Lib. VIII, c. 80, MHJSM IX, 137—8, 216. Oštrinu zabrane uvoza vina najbolje pokazuje cap. 37 šeste knjige statuta koji je određivao da se kapetan dubrovačkog ili stranog broda, koji bi došao u dubrovačku luku »cum carico vini«, zakletvom obveže da vino neće iskrcati, te da takav brod moraju čuvati dva stražara koja određuje knez (n. dj., 138). Liber statutorum doane (1277) ne obazire se posebno na uvoz vina, nego se pozivlje na statut (gl. 61, De vino quod de foris adducitur, Peterković, n. dj., 432). Liber omnium reformationum također zabranjuje uvoz vina (pag. XVII, c. VI, god. 1375, Solovjev, n. dj., 101). Dubrovačke zakonske odredbe zabranjuju ne samo uvoz vina podrijetlom izvan teritorija Dubrovačke republike, nego i uvoz vina iz Stona i Pelješca u Dubrovnik (Liber omnium reformationum, pag. IX, c. VII, god. 1333, Solovjev, n. dj., 53), pa Veliko vijeće izabire god. 1345. tri službenika koji su trebali paziti

ali zaključci Velikog i Malog vijeća svjedoče da se vino ipak uvozilo u toku XIV st. u Dubrovnik i da je svako dopuštenje za uvoz vina bilo vrlo pažljivo obrazloženo. Drugim riječima, statutarna zabrana uvoza vina u Dubrovnik ostala je na snazi u toku čitava XIV st., ali u razdobljima, kad je u Dubrovniku nestajalo domaćeg vina, vijeća su privremeno dopuštala njegov uvoz.⁷¹ Pri tom je Veliko vijeće nastojalo temeljito utvrditi koliko još ima domaćeg vina i kad će biti neophodno uvesti vino, a prodaju uvezena vina ograničiti na strogo utvrđen rok.⁷² Vijeće je na vinum forense nametalo prilično visoke daće. God. 1349. uvoznik vina plaćao je četvrtinu komuni i osminu u ime gabelle,⁷³ ali je već iduće godine uvozna carina smanjena od jedne četvrtine na jednu petinu.⁷⁴ Čini se da je uvoz vina u Dubrovnik u sredini XIV st. bio znatan, jer je god. 1350. daća na »vinum forense, quod vendetur in Ragusio et in districtu ad spinam« data u zakup za 3600 perpera.⁷⁵

Prema tome, usprkos činjenici da se vino povremeno uvozilo u dalmatinske gradove, zabrana uvoza vina zajedničko je obilježje njihova zakonodavstva, pa je uvoz vina uvijek bio uvjetovan posebnim prilikama (nestašica domaćeg vina, fiskalni razlozi i sl.). U zakonodavstvu dalmatinskih gradova u XIV st. ne postoji nijedan tekst koji bi dopuštao uvoz vina. Iznimka je jedino Zadar u mletačkom razdoblju (prva polovica XIV st.). Zakonski reguliran uvoz vina (Catastrum, »reformationes datiorum«) očigledno nije bio u interesu zadarskih vlasnika i obrađivača vinograda i to je, po svoj prilici, bio samo rezultat mletačke ekonomske politike. God. 1366. zadarska komuna protestira kod kralja Ludovika, što Baldassar de Sorba namjerava uvesti vino u Zadar, ističući da je to »contra ordines, reformationes, statuta precisa et consuetudinem antiquissimam civitatis Jadre«, odnosno protiv interesa njegovih stanovnika, »quoniam ex redditibus et introitibus vini nobiles et populares Jadre vivunt«,⁷⁶ iz čega proizlazi da je sloboda uvoza vina iz mletačkog razdoblja bila u anžuvinskom periodu ukinuta. Na žalost, ništa ne znamo o problemu uvoza vina u Zadar do kraja XIV st., jer dosad poznati izvori o tome šute, ali je vrlo zanimljivo da mletačka vlast u XV st. ponovo dopušta uvoz vina u Zadar (u Zadru u toku XV st. postoji i datium vini forensis).

Vino koje se proizvodilo na području dalmatinskih gradova bilo je namijenjeno pretežno lokalnoj potrošnji i lokalnoj trgovini između pojedinih

»quod vinum forestierum et etiam vinum Stagni et Ponte [...] non veniat nec exoneretur neque vendatur in Ragusio vel districtu seu in aliquo insularum ipsius« (Monumenta Ragusina I, MSHSM X, Zagreb 1879, 180; dalje: MR).

⁷¹ MR II, Zagreb 1882, 30.

⁷² MR II, 80, 83. Pažnju Velikog vijeća pri određivanju potreba za uvozom vina jasno pokazuje reformacija iz god. 1326. koja određuje da, ako zbog rata s kraljem Urošem »vinee Astaree seu pars earum vastarentur«, vlasnici opustošenih vinograda »possint conducere vel conduci facere vinum de foris«, ali samo do iznosa štete (Liber omnium reformationum, pag. VII, cap. XI, De vino conducendo tempore guere, Solovjev, n. dj., 46–7).

⁷³ MR II, 80.

⁷⁴ MR II, 94.

⁷⁵ MR II, 97. O uvozu vinum forense u Dubrovnik u XIV st. iscrpno piše D. Dinčić-Knežević, Trgovina vinom u Dubrovniku u XIV veku, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu IX/1966, 39–85.

⁷⁶ Smičiklas, CD XII, 519.

dalmatinskih gradova, a manje izvozu izvan Dalmacije.⁷⁷ Izvorni podaci o trgovini vinom oskudni su i preciznije određivanje omjera između izvozne i lokalne trgovine, odnosno lokalne potrošnje, nije moguće. Dio vina bio je sigurno predmet lokalne trgovine: zadarsko vino se izvozilo na otok Pag koji je oskudijevao vinom.⁷⁸ Isto tako, nije moguće ni približno procijeniti proizvodnju vina na pojedinim područjima, a ne poznamo dovoljno ni izvozne tokove trgovine vinom.

Jedno od važnijih tržišta za dalmatinsko vino, koliko to možemo utvrditi iz sačuvanih izvora, bila je Venecija. Mletački trgovci kupovali su vino na zapadnoj obali Jadrana (Romagna, Marche, Apulija),⁷⁹ ali se ono dovozilo u Veneciju i »de partibus Sclauonie«, dakle iz Dalmacije, što doznajemo iz odluke mletačke vlade da oslobodi od uvozne carine (1 dukat po anfori) vino koje je dolazilo u Veneciju iz južnog dijela jadranskog bazena, južno od linije Šibenik-Gaieta do Otranta (1345).⁸⁰ Mletačka vlada je kasnije više puta obnavljala to oslobađanje od uvozne carine,⁸¹ što svjedoči o oskudici vina u Veneciji u sredini XIV stoljeća. Zbog toga i »reformationes datiorum« nastoje usmjeriti izvoz zadarskog vina prema Veneciji određujući daću na izvoz vina iz Zadra i njegova distrikta od 12 groša za 1 anforu i to »excepto eo, quod adduceretur Venetias«.⁸² Ta daća na izvoz vina iz Zadra bila je niža od datium vini ad spinam pri lokalnoj maloprodaji, ali je izvezeno vino bilo opterećeno, osim izvozne, još i uvoznom daćom, a ona je, na primjer, u Veneciji bila dosta visoka.⁸³ Budući da se spomenuto oslobađanje od uvozne carine u Veneciji nije odnosilo i na zadarske trgovce, to su oni bili oslobođeni samo od izvozne carine u Zadru, ukoliko su vino izvozili u Veneciju, pa je, ukupno uzevši, prodaja 1 anfore zadarskog vina u Veneciji bila opterećena znatno višom daćom, pored visokih prevoznih troškova, nego prodaja iste količine vina u Zadru »ad spinam«. Zbog toga je teško reći kakav je bio stvarni utjecaj »reformationes datiorum« na izvoz vina iz Zadra.

Statutarne zabrane uvoza vina u dalmatinske gradove upućuju na zaključak da je domaće vino bilo skuplje od stranoga. Ni prije spomenute visoke

⁷⁷ Frejdenberg, n. dj., 32.

⁷⁸ God. 1340. Zadrani optužuju Pažane da »faciunt conducere vinum forense in Pago [...] que facere non possunt de consuetudine antiqua [...], sed quando dicti Pagenses volebant conducere vinum forense, petebant de gratia a communi Jadre hoc concedere« (Listine II, 89). Iduće godine mletačka vlada odlučuje da Pažani moraju u prvom redu kupiti vino u Zadru i tek »quando de dicto vino Pagenses habere non possent pro decenti et convenienti precio«, smiju kupiti vino »a forensibus« (Listine II, 117). Taj spor oko vinum forense i nastojanje Zadrana da otok Pag ostane sigurno tržište za njihovo vino, dio je šireg sukoba između Zadra i Paga u XIV stoljeću. Catastrum comunis Jadre dokazuje dominaciju zadarske komune na tržištu vinom na otoku Pagu u početku XIV stoljeća. God. 1319. zadarska komuna daje u zakup »incantus tabernarum Pagij« za 1105 libara uz uvjet »quod nullus audeat vendere seu conducere vinum in dicta insula Pagij, saluo gabelatores« (Catastrum, fol. 1vo).

⁷⁹ Luzzatto, n. dj., 95.

⁸⁰ Listine II, 243. Izraz »partes Sclauonie« označava ponekad u mletačkim dokumentima iz sredine XIV st. i Dalmaciju (usp. Listine II, 60—1, 187, 204, 219).

⁸¹ Listine III, 25, 114, 158.

⁸² Listine III, 1.

⁸³ Uvozna carina za vino iznosila je u Veneciji u sredini XIV st. 1 dukat (= 24 groša) za jednu anforu (Listine II, 243; III, 25, 114, 158: »dacium ducati«).

uvozne carine (Dubrovnik, Split) nisu sprečavale prodor uvoznog vina na domaće tržište. Upravo zbog toga što skupo domaće vino nije moglo uspješno konkurirati uvezenom vinu na domaćem tržištu, grad nije stavljaao zaštitne carine na vinum forense nego je donosio statutarne zabrane njegova uvoza. Mislim da upravo taj odnos između proizvodnih troškova domaćeg i stranog vina najbolje podupire već spomenutu pretpostavku da dalmatinsko vino nije bilo u znatnijim količinama predmet izvozne trgovine nego da se pretežno upotrebljavalo na zaštićenom lokalnom tržištu.

O zakupu datium vini u XIV stoljeću sačuvano je vrlo malo podataka. Catastrum comunis Jadre sadrži dva podatka o tome. Prema nedatiranoj imbrevijaturi na fol. 34ro daća na prodaju žita, vina, ulja, soli i drugih proizvoda zakupljena je za 100 mletačkih libara grossorum, što odgovara svoti od 3200 libara malih denara. God. 1313. daća na prodaju vina, žita i sočiva zakupljena je za svega 85 libara grossorum ili 2720 libara paruorum.⁸⁴ Ti su iznosi vrlo maleni i ne mogu se upotrijebiti ni kao približni pokazatelj intenziteta trgovine vinom u Zadru.⁸⁵ Te daće su se odnosile na promet više proizvoda (žito, vino, ulje, sol), a njihov zakup iznosi oko 3000 libara. Koliko je taj iznos malen, pokazuje usporedba sa zakupom datium becharie iz 1308, kad je samo ta daća zakupljena za 3125 libara. Budući da je ta daća iz 1313. bila zbirna daća za više proizvoda, ne znamo koliko je iznosio zakup za pojedini od njih, ali je sigurno da je daća na promet vinom bila vrlo malena, ne viša od 2000 libara (1313). Čini se da su na tako skroman promet vinom i žitom utjecale ratne prilike (mletačko-zadarski rat 1311–13), jer prema Catastrumu i ostale daće bilježe upravo u tom razdoblju osjetan pad.

Značenje vinogradarstva i trgovine vinom za ekonomiku srednjovjekovnog Zadra najjasnije potvrđuje podatak da je god. 1385. zakup datium vini iznosio 2000 florena ili 7200 malih libara!⁸⁶ Zbog toga poslanici zadarske komune u spomenutom protestu kralju Ludoviku protiv Baldassara de Sorba s pravom ističu da »redditus et introitus incantuum vini et beccarie sunt qui magis opem ferunt ad custodiam et fortificationem sue ciuitatis Jadre«.⁸⁷ U strukturi prihoda zadarske komune u XIV st. najznatnije vrelo prihoda bili su doista zakup datium vini i datium becharie. Na žalost, sačuvano je vrlo malo podataka o zakupu datium vini u XIV st. u drugim dalmatinskim gradovima.⁸⁸

⁸⁴ Catastrum, fol. 34ro. U početku XIV st. jedna mletačka libra grossorum = 32 libre paruorum, jer 1 grossus = 32 denara paruorum (Herkov, Građa II, 82).

⁸⁵ Za razliku od »reformationes datiorum« koje donose preciznu strukturu daće na vino, Catastrum (fol. 34ro) ne objašnjava sasvim tu daću: nije jasno je li to daća na prodaju vina na veliko ili ona sadrži i datium vini ad spinam.

⁸⁶ HAZ, SZN, Petrus de Serçana, B. II, svešćić 24, fol. 24ro, 30. IV 1385: na molbu »ser Pauli de Cesano, emptoris datij vini« ser Marinus de Matafaris postaje jamac »comuni Jadre pro dicto dacio, videlicet, pro duobus milibus florenorum pro presenti anno, prout in catastico comunis plenius continetur«. Tečaj florena iznosio je u Zadru god. 1378. 3 libre i 12 solda (Petrus de Serçana, B. II, svešćić 9, fol. 6ro).

⁸⁷ Smičiklas, CD XIII, 520.

⁸⁸ Izuzetak je jedino Dubrovnik: prema odlukama Velikog vijeća može se pratiti i kretanje zakupa gabelle vini od god. 1330. dalje; zakup u početku druge polovice XIV st. dostiže svotu od 6000 perpera (sve podatke o zakupu gabelle vini u Dubrovniku u XIV st. sakupila je u navedenom radu D. Dinić-Knežević; usp. i osvrt na tu raspravu u ovom svesku HZ-a).

5. Žito je bilo predmet uvozne trgovine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima.⁸⁹ Za uvoz žita osobito se brinula komuna, ali su žito uvozili i pojedini trgovci. Žitna politika svih dalmatinskih gradova u XIV st. ima jednaka obilježja. Kao što su gradski statuti zabranjivali uvoz vina, tako su priječili i izvoz žita. Dok je Dubrovnik žito najviše nabavljao u Apuliji i na Levantu,⁹⁰ ali i u svom zaleđu, dotle su drugi dalmatinski gradovi nabavljali žito pretežno na susjednoj, talijanskoj obali Jadrana (Apulija, Marche), o čemu svjedoči obilje izvornih podataka iz XIV stoljeća. Uvoz žita u dalmatinske gradove bio je vrlo opsežan u XIV st., ali preciznije utvrđivanje količine uvezena žita, dakako, nije moguće. Kao i promet vinom i stokom, tako je i promet žitom bio opterećen različitim daćama, ali je do nas došlo vrlo malo podataka o visini zakupa tih daća, kao i o njihovu sustavu.

Temeljna daća u dalmatinskim gradovima bila je gabella na prodaju žita. O visini gabelle na prodaju žita u Zadru obavještava Catastrum comunis Jadre.⁹¹ Prema objema imbrevijaturama na fol. 34ro (1313) gabella je iznosila svaki dvadeseti denar («vigesimum denarium»), odnosno 1 sold na 1 libru ili 5% vrijednosti prodana žita. Prema odredbama o zakupu gabelle bladi, leguminis et farine (1318) daća je povećana na dva solda po jednoj libri vrijednosti prodana žita (10%).⁹² Catastrum comunis Jadre ne poznaje, dakle, uvoznu daću na žito, jer ta gabella iz početka XIV st., ima obilježje prave potrošarine: to je datium mercati, a plaća je prodavač žita. God. 1317. pašmanski samostan sv. Kuzme i Damjana duguje u ime daće («pro gabella bladi») 50 libara malih denara zakupnicima gabelle bladi u Zadru.⁹³ Taj podatak može poslužiti za utvrđivanje približne količine žita koju je samostan dovezao u Zadar na prodaju. S obzirom na visinu gabelle i na cijene žita, samostan je dugovao tih 50 libara za prodaju oko 250 modija žita u Zadru.⁹⁴ Taj podatak je vrlo važan, jer svjedoči o znatnoj proizvodnji žita na posjedima Rogovskog samostana u početku XIV stoljeća i o znatno razvijenoj lokalnoj trgovini žitom. Čini se da su žitne prilike u Zadru u XIV st. bile povoljnije nego u drugim dalmatinskim gradovima, jer je na zadarsko-vrarskom području bilo dosta ravnog, plodnog zemljišta, prikladnog za gajenje žitarica. Iako je za opskrbu Zadra žitom bila važna i domaća proizvodnja žita, ona ipak nije mogla podmiriti sve potrebe. Zbog toga je

⁸⁹ Usp. o tome: Frejdenberg, n. dj., 28—9, i prikaz u ovom svesku HZ.

⁹⁰ Usp. iscrpan rad o tome: B. Krekić, Dubrovnik i Levant (1280—1460), SAN, Pos. izd. knj. 256, Vizantološki institut, knjiga 4, Beograd 1956.

⁹¹ Catastrum sadrži tri podatka o gabelli na prodaju žita: to su dvije, ranije spomenute, imbrevijature na fol. 34ro i zapis o zakupu gabele bladi, leguminis et farine od 5. V 1318 (fol. 2vo).

⁹² Catastrum, fol. 2vo.

⁹³ Smičiklas, CD VIII, 450.

⁹⁴ Procjena količine žita koju je Rogovski samostan dovezao u Zadar i za koju je prilikom prodaje trebalo platiti gabelu od 50 libara, samo je približna. Tačna visina gabelle za god. 1317. nije poznata, ali je 1313. iznosila 5%, a 1318. 10%. Ako je i 1317. gabella iznosila 10% i ako je cijena žitu u početku XIV st. bila oko 2 libre za 1 modij, onda je samostan prodao u Zadru oko 250 modija žita. Budući da cijene žita u Zadru u prvoj polovici XIV st. nisu preciznije poznate, količina žita koju je samostan prodao u Zadru utvrđena je približno. Ako je cijena 1 modija žita bila viša od 2 libre, samostan je dovezao u Zadar nešto manje žita. S druge strane, ako je 1317. još bila na snazi gabella iz 1313. (5%), odnosno, ako je gabella od 10% uvedena tek 1318., količina prodana žita bila je gotovo dvostruka. Sigurno je, ipak, da je samostan dovezao u Zadar veliku količinu žita.

i zadarska komuna, kao i komunalni organi u drugim dalmatinskim gradovima, vodila redovitu brigu o opskrbi grada i distrikta žitom.⁹⁵ To potvrđuje i Catastrum comunis Jadre i neki sačuvani podaci. God. 1366. zadarska komuna posuđuje 2000 dukata »pro blado emendo nomine comunis Jadre et munitione bladi pro ipso comune fienda pro securitate dicte ciuitatis Jadre«,⁹⁶ a 1384. kupuje od ser Anthonia de Ancona 998 modija žita.⁹⁷

Nekoliko dragocjenih podataka u Catastrumu potvrđuje žitnu trgovinu zadarske komune. U imbrevijaturi o zakupu datium canestrorum et mensurarum bladi et vini iz god. 1306—07. određuje se da se od plaćanja daće oslobađa onaj »qui vendiderit bladum comuni Jadre, vel si comunis vendiderit aliquod bladum«. ⁹⁸ Prema tome, iako o žitnoj politici zadarske komune nema spomena u zadarskom statutu, Catastrum dokazuje da je komuna kupovala i prodavala žito. Odredba o oslobađanju od plaćanja datium mensurarum pri prodaji žita komuni ili pri kupnji žita od komune imala je za cilj da potakne komunalnu trgovinu žitom.

Mnoštvo sačuvanih podataka, osobito fragmenti zapisnika Velikog vijeća, svjedoče o živoj žitnoj trgovini u srednjovjekovnom Splitu. Splitska komuna se redovito brinula o nabavci žita i njegovoj cijeni, određujući ponekad i nagrade za uvoz žita.⁹⁹ Daća na prodaju žita u Splitu iznosila je u sredini XIV st. oko 6%.¹⁰⁰

6. Već je spomenuto da statuti dalmatinskih gradova ne poznaju uvozno-izvozne carine nego pretežno potrošarine. Commercium splitskog statuta vršio je samo donekle ulogu uvozne carine. Tu daću su splitski trgovci plaćali kad su dopremali robu brodovima u gradsku luku, ali ne ad valorem robe, nego paušalno prema nosivosti broda.¹⁰¹ »Reformationes datiorum«, pak, utvrđuju prave uvozne i izvozne carine u Zadru (1347). Carina na izvoz robe iz Zadra

⁹⁵ Usp. o tome: Frejdenberg, n. dj., 28, i prikaz u ovom svesku HZ.

⁹⁶ Praga, n. dj., 479—81. Zadarska komuna, tražeći taj zajam od Franciscusa de Cararia »ciuitatis Padue et districtus domini generalis«, daje u zalog komunalni prihod od datium becharie za god. 1366. i 1367. u iznosu od 2000 dukata.

⁹⁷ HAZ, SZN, Articulus de Riugnano, B. I, F. I, fol. 136vo—137ro, 4. XI 1384: »Leonardus quondam Nocij de Florentia [...] tamquam procurator [...] ser Anthonij quondam domini Nicolai de Ancona« potvrđuje da je primio 154 dukata »a ser Damiano de Nassis, ser Micha de Pechiaro et ser Andrea de Cesamis, nobilibus ciuibus Jadre pro comune Jadre, super munitione bladi ipsius ciuitatis, officialibus specialiter deputatis, pro integra et completa solutione totius grani, per ipsos officiales empti a supradicto ser Anthonio« u količini od 998 modija »ad rationem ducatorum auri quatuor pro singulo modio ad mensuram Romanie«.

⁹⁸ Catastrum, fol. 10ro. Datium canestrorum et mensurarum bladi et vini je pristojba koja se plaćala pri obaveznoj upotrebi komunalnih mjera kod prodaje žita i vina. Podaci o toj daći nalaze se u Catastrumu od fol. 9ro—14ro za god. 1300, 1303—15 i 1319—21. Visina zakupa varira između 250 i 350 libra. Trgovina žitom i vinom bila je, dakle, opterećena osim ranije spomenutih daća i tom pristojbom, ali Catastrum ne navodi njezinu visinu. U Dubrovniku »omnes qui duxerint frumentum Ragusium« plaćaju »pro mensuris pro omni centenariorum miliaris sex« (Liber statutorum doane; Peterković, n. dj., 428).

⁹⁹ U srpnju 1359. nagrada za svaki uvezeni star pšenice iznosila je 2 solda, a za star ječma polovicu groša (Alacevich, Estratto..., Bullettino XVII/1894, 112).

¹⁰⁰ G. Praga, Testi volgari spalatini del trecento, prilog: Estratti da un libro di conti dell'appaltatore del dazio del commercio e della zueca, Atti e memorie II, Zadar 1927, 82.

¹⁰¹ Statut VI, c. 34 i 35; Statuta noua, c. 13 (Hanel, n. dj., 220—1, 244).

iznosila je 1% vrijednosti (*»unam pro centenario«*).¹⁰² Uvozna carina je osobito zanimljiva. Dok je carina na uvoz proizvoda (*mercationes*) *»que recedunt de Venetiis et intrabunt Jadram et districtum«* iznosila 1%, dotle je carina na proizvode *»que conducentur Jadram et districtum aliunde quam de Venetiis«* iznosila 2%.¹⁰³ I te odredbe, uz ranije spomenute, dokazuju da je mletačka vlada, donoseći god. 1347. *»reformationes datiorum«*, postavila mletačke trgovce pri njihovu saobraćaju sa Zadrom u privilegirani položaj. Istodobno je oslobodila mletačke brodove od plaćanja arboratika pri ulasku u zadrsku luku, dok su drugi brodovi i dalje plaćali arboratik *»secundum usum«*.¹⁰⁴ *»Reformationes datiorum«* tvore, dakle, cjelovit i ekonomski dosljedan carinski sustav: s jedne strane usmjeravaju nizom odredaba izvoz robe iz Zadra u Veneciju, a s druge, olakšavaju uvoz mletačke robe u Zadar. *»Reformationes datiorum«* su najjasniji izraz mletačke ekonomske politike u Dalmaciji u prvoj polovici XIV stoljeća.

7. Dok *»reformationes datiorum«* tvore dograđeni carinski sustav, na temelju Catastruma komunis Jadre ne može se carinski sustav zadarske komune u početku XIV st. rekonstruirati u cjelini. Catastrum uopće ne sadrži podatke o uvozno-izvoznim carinama nego, sasvim suprotno od *»reformationes datiorum«*, postavlja težište na potrošarine i pristojbe. Osim toga, Catastrum vrlo oskudno obavještava o uvjetima zakupa daća i o visini daće, dok obiluje podacima o iznosu godišnjeg zakupa pojedinih daća. Catastrum, usprkos fragmentarnosti, pruža važne podatke za gospodarski razvitak Zadra u početku XIV stoljeća. Budući da cilj ovog priloga nije iscrpna analiza carinskog sustava, nego utvrđivanje značenja pojedinih daća za gospodarski razvitak dalmatinskih gradova, iscrpno opisivanje Catastruma nije potrebno. Osvrnuo bih se, ipak, na još neke daće. Uz daće, već spomenute u ovom prilogu, osobito je zanimljiva datium porte feree.¹⁰⁵ Catastrum ne spominje uvjete plaćanja, nego samo iznos zakupa te daće, ali to nadoknađuje zadarski statut: gl. XIII—XV prve knjige statuta odnose se na datium porte.¹⁰⁶ Dok *»reformationes datiorum«* utvrđuju uvozne i izvozne carine za Zadar i njegov distrikt, uzimajući ih kao jednu cjelinu, dotle gl. XIV i XV prve knjige zadarskog statuta reguliraju težački robni promet između grada i distrikta. Prema statutu, težak je smio bez plaćanja datium porte unijeti u grad vlastite proizvode s područja distrikta (gl. XIV). Statut pri tom ne određuje težaku granicu vrijednosti robe koju smije dovesti u grad, jedino ističe uvjet da on mora biti težak (*villanus*) nekog zadarskog građanina. Težak je, dakle, mogao *»sine aliquo datio«* dovesti u grad cjelokupni prirod, odnosno dio koji mu je pripadao, sa zemljišta koje je obrađivao. Premda je njegova roba (vino, žito, meso, vuna i sl.) bila opterećena prilikom prodaje na

¹⁰² Listine III, 2.

¹⁰³ Na istom mjestu.

¹⁰⁴ Listine III, 13.

¹⁰⁵ Catastrum, fol. 15ro—18ro, god. 1300, 1303—5, 1308—9, 1312—17. Porta ferrea (porta terre firme, porta magna) su tzv. kopnena vrata koja su se nalazila na jugoistočnoj strani gradskih zidina, prema kopnu (I. Petricioli, Lik Zadra u srednjem vijeku, Radovi Instituta JAZU u Zadru XI—XII, Zadar 1965, 171.

¹⁰⁶ Statuta Jadertina, Venetijs 1564, L. I, c. XIII, De iuramento Daciariorum, et ipsorum officio; c. XIV, Qualibet Datarius sine datio Rusticum cuiuslibet Cuius ire permittet; c. XV, Quod credatur sacramento Rustici dicentis rem valoris sol. XX. suam, aut cuius esse Jadrensis, et de datio persoluendo.

zadarskom tržištu redovitim daćama (na pr. *datium canestrorum et mensurarium bladi et vini, gabella* itd.), ipak je statut time olakšavao uvoz poljoprivrednih proizvoda u grad. Gl. XV regulira iznošenje robe iz grada na područje gradskog distrikta od strane težaka. Villanus je smio iznijeti iz grada robe u vrijednosti do 20 solda ili 1 libre bez plaćanja daće. Statut ne precizira vrstu robe, nego samo općenito kaže »*aliquas res*«, ali je jasno da su to oni proizvodi koje je villanus morao kupovati u gradu (tkanine, oruđa, sol i dr.). Na taj promet robom između grada i distrikta odnose se i dopune mletačke vlade (24. VII 1347) uz »*reformationes datiorum*«, koje određuju da težaci kad kupuju tkanine na malo (*ad retalium*) i iznose ih iz Zadra ne plaćaju izvoznu carinu od 1%.¹⁰⁷ Ostaje, međutim, nepoznat iznos daće koji se naplaćivao na glavnim gradskim vratima, a također možemo samo pretpostaviti tko je sve bio podložan plaćanju te daće i na kakvu robu se ona plaćala. Statut regulira samo promet težačkim proizvodima, a ne spominje proizvode vlasnika zemljišta: podrazumijeva li to, možda, njihovo oslobođanje od te daće? Seljak je plaćao tu daću, ako je vrijednost izvezena robe prelazila 20 solda. Teško je reći jesu li građani (*cives*) plaćali tu daću kod izvoza različite robe iz Zadra. Sudeći po skromnom opsegu godišnjeg zakupa te daće (prosječno oko 100 libara), njezino značenje nije baš bilo veliko.¹⁰⁸ Usporedba godišnjih zakupa te daće otkriva da je 1312, u jeku zadarsko-mletačkog rata, postignut najniži iznos: 64 libre i 5 solda. I *datium canestrorum et mensurarium bladi et vini* pokazuje isto gibanje: 1312. zakupljena je za svega 221 libru,¹⁰⁹ pa i to dokazuje izvanrednu osjetljivost gradskih daća i njihovu ovisnost o intenzitetu tržišnog prometa.

8. Anžuvinsko razdoblje unosi u sistem prihoda dalmatinskih gradova nekoliko važnih promjena. Ludovik oduzima gradovima najunosnije vrelo prihoda: prodaju soli i uvodi dotad nepoznati porez na promet robom — tridesetinu. Oba ta poreza: prihod od prodaje soli i tridesetina postaju kraljevski prihodi.^{109a} Ludovik je tridesetinu uveo u dalmatinske gradove najvjerojatnije ubrzo nakon Zadarskog mira (1358), ali potanjih vijesti o tome nemamo. Isto tako, nije sačuvan nijedan izvorni tekst o uvjetima plaćanja tridesetine u drugoj polovici XIV st., a reformacije uz gradske statute vrlo rijetko spominju tridesetinu, jer ona nije ulazila u sustav gradskih prihoda. Iz oskudno sačuvanih izvora druge polovice XIV st. opaža se tendencija da promet domaćom robom, odnosno djelatnost domaćih trgovaca, bude oslobođena plaćanja tridesetine, pa je ona u prvom redu bila porez na uvoz strane robe i na djelatnost stranih trgovaca, iako su uvjeti njezina plaćanja u pojedinim gradovima poka-

¹⁰⁷ Listine III, 13.

¹⁰⁸ Godišnji zakup *datium porte feree* iznosio je god. 1300: 96 libara, 1303: 95, 1304: 120, 1305: 126, 1308: 132, 1309: 120, 1312: 64 libre i 5 solda, 1314: 102, 1315: 100, 1316: 116 i 1317: 107 libara (*Catastrum*, fol. 15ro—18ro).

¹⁰⁹ *Catastrum*, fol. 11vo. Godišnji iznosi zakupa te daće najjasnije pokazuju ovisnost o općim prilikama u Zadru. God. 1310. zakup je iznosio 340 libara, 1312: 221, 1313: 245, a 1314: 360 libara. Zakup te daće pada i raste usporedno s odvijanjem zadarsko-mletačkog rata (1311—13).

^{109a} Kralj je slobodno raspolagao prihodima od tridesetine i soli, što je osobito došlo do izražaja u razdoblju slabljenja anžuvinske vlasti potkraj XIV i u početku XV st.: god. 1384. kraljica Elizabeta prepušta Trogiru 2000 florena od prihoda trogirske komore soli i tridesetine (*J. Lucius*, *Memorie storiche di Tragurio*, 327—8), a 1404. Ladislav Napuljski daje kralju Ostoji polovicu tridesetine u Trogiru i Šibeniku (*F. Šišić*, *Nekoliko isprava iz početka XV st.*, *Starine* 39, Zagreb 1938, 238—9).

zivali stanovite razlike. Zahvaljujući Luciusu, koji je objelodanio Ludovikov privilegij Trogiru od 5. VIII 1359, obaviješteni smo o uvjetima plaćanja tridesetine u Trogiru na samom početku anžuvinskog razdoblja.¹¹⁰ Trogirski građani i distriktualci nisu plaćali tridesetinu na prodaju domaće robe u Trogiru, niti na njezin izvoz i prodaju izvan trogirskog distrikta, ali, ako je trogirski građanin kupovao domaću robu »pro et cum pecunia forensis«, bio je dužan platiti tridesetinu.¹¹¹ Nasuprot tome, uvoz strane robe u Trogir od domaćih trgovaca bio je podložan plaćanju tridesetine, jedino je uvoz žita (bladum) bio oslobođen plaćanja te daće.¹¹² U skladu s odredbama trogirskog privilegija jesu i gl. 162. i 163. reformacija otoka Korčule, prema kojima je domaći trgovac bio oslobođen plaćanja tridesetine, ali ne i stranac.¹¹³

Tridesetina i prihod od prodaje soli pripadali su u anžuvinskom razdoblju Kraljevskoj komori soli i tridesetine (Camera regia salis et trentessimi). Kraljevska komora je pobiranje daće na sol i tridesetine davala u zakup. Zakupnici su se nazivali »officiales et conductores salis et trentessimi camere regie Hungarie in partibus Dalmacie«,¹¹⁴ odnosno »officiales camere salis et tricesimi domini nostri regis in partibus Dalmatie«. ¹¹⁵ O organizaciji Camere regie na području Dalmacije malo znamo. U svakom dalmatinskom gradu postojao je jedan ili više zakupnika (conductor), a vrhovna uprava Kraljevske komore za područje Dalmacije bila je, po svoj prilici, u Zadru. God. 1366. Baldassar de Sorba spominje se kao »per totam Dalmatiam et Croatiam pro regia maiestate Hungarie exactor trigesimarum et dacijs salis«, ¹¹⁶ a god. 1379. Petrus de Florentia je »offitialis generalis« svih komora u Dalmaciji.¹¹⁷

U rukama zakupnika Camere regie salis et trentessimi bila je usredotočena znatna gospodarska moć. Pored prihoda od prodaje soli, kao najznatnijeg, i tridesetine, komora je imala u svojoj nadležnosti i neke druge daće. Tako, na primjer, god. 1378. Turdach Biloeuich (Tvrdak Bilojević) de Bossina uzimlje u zakup od komorskih službenika »datum vinj pertinens ad dictum offitium in mercato Narenti« (Drijeva) za 300 dukata.¹¹⁸ Preciznijih podataka o prihodima Camere regie u Dalmaciji nemamo, ali je posve sigurno da su ti prihodi bili

¹¹⁰ Tekst privilegija objelodanio je J. Lucius, *Memorie storiche di Tragurio ora detto Traù*, Venecija 1673, 273—5, ističući da »l'istessi ordini si trouano anco in Spalato dati in Sibenico li 18 del medemo mese; ne quali sono registrate le medesime parole del 1. 3. e quarto capo, e non gl'altri« (275); usp. i Smičiklas, CD XII, 589—92.

¹¹¹ Na istom mjestu.

¹¹² Na istom mjestu.

¹¹³ J. Hanel, *Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae, Reformationes*, c. 163 i 164, MHJSM I, Zagreb 1877, 113—4. Gl. 163 i 164 reformacija datirane su s godinom 1414, ali se može pretpostaviti da su te odredbe bile na snazi i u drugoj polovici XIV stoljeća. Usp. o tome i: Foretić, n. dj., 313.

¹¹⁴ Rismondo, n. dj., 21.

¹¹⁵ HAZ, SZN, Petrus de Serčana, B. II, sveščić 8, fol. 27vo, 11. V 1377.

¹¹⁶ HAZ, SZN, Petrus Perenčanus, B. I/3, fol. 19vo—20ro, 24. VII 1366.

¹¹⁷ Zadarski notari daju Petrus-u de Florentia naziv »dela moneta« ili »monetarius«, pa njegov potpuni naziv glasi u notarskim spisima: »magister Petrus dela moneta, filius condam Johannis de Florentia« (HAZ, Petrus de Serčana, B. II, sveščić 13, fol. 18vo—19ro, 8. VII 1379).

¹¹⁸ Isti, B. II, sveščić 11, fol. 16ro, 11. V 1378.

vrlo veliki. God. 1377. Camera regia salis et trentessimi isplaćuje Karlu Dračkom godišnju proviziju od 6000 florena,¹¹⁹ što je samo dio godišnjeg prihoda komore.¹²⁰

Za razvitak dalmatinskih gradova u drugoj polovici XIV st. najvažnije je pitanje o gospodarskim posljedicama djelatnosti Camere regie. Iako se Ludovik nije obazirao na gradsku autonomiju, pa je i gradske prihode podredio vlastitim potrebama, ipak se iz sačuvane izvorne građe vidi da Camera regia, odnosno Ludovikov porezni sustav, nije kočila gospodarsku, napose trgovačku djelatnost u dalmatinskim gradovima. Komunalne blagajne su, doduše, izgubile važan prihod od prodaje soli, ali gradovi u cjelini doživljavaju u anžuvinskom razdoblju snažan gospodarski polet. Nema dovoljno sačuvanih podataka o tridesetini u dalmatinskim gradovima da bismo mogli usporediti položaj stranog trgovca u anžuvinskom razdoblju s njegovim položajem u prvoj polovici XIV st., ali je, ipak, sigurno da tridesetina nije znatnije otežavala razvitak trgovine.¹²¹ Fiskalni teret koji je stranim trgovcima nametnula Camera regia bio je ipak neznatan prema prednostima političkog položaja dalmatinskih gradova u Ludovikovo državi. Budući da je Ludovikova vlast obuhvaćala ne samo gradove nego i njihovo zaleđe (srednjovjekovna Hrvatska), i da su odnosi između Tvrtka I i Ludovika bili mirni od 1366. do Ludovikove smrti, između dalmatinskih gradova i srednjovjekovne Hrvatske i Bosne snažnije se razvijaju trgovački odnosi. S druge strane, opseg trgovačkog prometa između dalmatinskih gradova i talijanskih gradova na susjednoj obali Jadrana izvanredno jača, o čemu sačuvani svesci notarskih imbrevijatura daju jasan dokaz.¹²² O opsegu trgovine između dalmatinskih gradova i srednjovjekovne Bosne svjedoči protest zakupnika Camere regie iz Splita protiv vicekastelana cetinskog kneza Ivana iz god. 1377, jer su ovi opljačkali »multos mercatores Bosnenses de circa ducentum equis ponderatis sale et alijs mercibus«, pa zakupnici zahtijevaju naknadu štete »de viginti milibus ducatorum auri camere regie applicandis pro dampno dicte camere illato«.¹²³

9. U strukturi prihoda srednjovjekovnih dalmatinskih gradova važno mjesto zauzimao je i prihod s općinskih zemljišta. Komuna je najčešće davala takva zemljišta u zakup pojedincima koji su zatim s težacima sklapali ugovor o obrađivanju zemljišta ili gajenju stoke, ali je komuna ponekad davala neposredno težacima svoje zemljište na obrađivanje. To su dva najvažnija oblika agrarno-pravnih odnosa na općinskom zemljištu. Na području nekih dalmatinskih gradova bila su u upotrebi oba oblika agrarno-pravnih odnosa, dok se na području drugih upotrebljavao samo jedan od njih.

¹¹⁹ Isti, B. II, sveščić 10, fol. 5ro, 5vo; sveščić 11, fol. 13ro.

¹²⁰ V. Brunelli ističe da u anžuvinskom razdoblju »i sali di Dalmazia rendevano al re circa dodicimila fiorini d'oro all'anno«, usprkos tome što je Mletačka republika spriječavala dalmatinsku trgovinu solju (Storia della città di Zara I, Venecija 1913, 499).

¹²¹ Prema splitskom statutu, strani trgovac je plaćao ulazeći u gradsku luku arboratik (arboraticum), a možda i commercium (prva polovica XIV st.). U sredini XIV st. arboratik je iznosio u Splitu 12 mletačkih groša »pro arbore« (Praga, Testi volgari, 84).

¹²² Usporedo s poletom trgovine dalmatinskih gradova u drugoj polovici XIV st. snažnije se razvija i njihova pomorska djelatnost. Za Split usp. Rismondo, n. dj.

¹²³ Rismondo, n. dj., 21.

Splitska i zadarska komuna davale su svoja zemljišta u zakup. Splitska komuna je od zakupa otoka Šolte i polovice Čiova dobivala godišnje znatan prihod.¹²⁴ Najveći posjed imala je zadarska komuna i to pretežno na otočnom dijelu distrikta. Teško je tačnije reći koji su otoci u XIV st. bili u posjedu zadarske komune, jer je Catastrum comunis Jadre za XIV st., osim fragmenta za god. 1300—25, propao.¹²⁵ Sačuvani su, ipak, podaci o zakupu Kornata, Oliba, Molata i Ista.¹²⁶ U izvorima nema spomena o neposrednom agrarno-pravnom odnosu zadarske komune i obrađivača zemljišta, kao na primjer u Trogiru i Šibeniku. Prema trogirskom statutu, komuna je davala »terre Blactarum« (Blato) na krčenje i obrađivanje na 10 godina uz rentu od četvrtine plodova.¹²⁷ Nasuprot težaštini na zemljištu trogirske komune, na nekim posjedima šibenske komune nastaju potkraj XIV st. agrarno-pravni odnosi koji nose neka obilježja kmetstva. God. 1390. šibenska komuna naseljava novo stanovništvo na komunalnom zemljištu u Bosiljini, obavezujući villane na trajno nastanjanje, ali uz relativno malenu rentu.¹²⁸ Na otoku Braču postojala su oba oblika agrarnih odnosa na komunalnom zemljištu,¹²⁹ dok je korčulanska komuna davala zemljište pojedincima na obrađivanje, a komunalne otočiće u zakup.¹³⁰ U cjelini uzevši, od dva oblika agrarno-pravnih odnosa na općinskom zemljištu zakup je bio češći. Komuna je zakupom svojih zemljišta osiguravala godišnju zakupninu, a zakupnik je mogao na različite načine povećati uloženi kapital.¹³¹

¹²⁴ Tako je, na primjer, zakup Šolte god. 1358—9. iznosio 1000 libara malih denara (Krekich, n. dj., Atti e memorie III—IV, 65).

¹²⁵ Podaci iz svezaka zadarskih notara, navedeni u bilj. 11, dokaz su da je u Catastrumu bio zabilježen i zakup komunalnog zemljišta i otoka. Zadarski Catastrum u toku XV st. (od g. 1431. dalje) sadrži vrlo precizne podatke o zakupu komunalnih posjeda. Katastik (Catastico) posjeda mletačke komore na zadarskom teritoriju (zadarski, vranski, ninski, ljubacki i novigradski distrikt), koji je god. 1421. sastavio zadarski notar Theodorus de Prandino (objelodanjen 1949: S. Antoljak, Zadarski katastik 15. stoljeća, Starine 42, 371—417), nastao je na temelju dijelova Catastruma comunis Jadre koji su danas izgubljeni. Prandinov katastik, ustvari sažetak Catastruma, također precizno navodi otoke i zemljišne posjede, vlasništvo zadarske komore, i vjerojatno je veći dio otoka bio posjed komune i u XIV stoljeću.

¹²⁶ Listine IV, 67—8 (zakup Kornata = Insula sancte Marie); god. 1377. ser Damianus de Nassis uzimlje u zakup prihod otoka Oliba, Molata i Ista za 2800 libara (HAZ, SZN, Petrus de Serçana, B. I. sv. 3, fol. 43vo).

¹²⁷ S. III, c. 50, Quod terre Blactarum (communis) dentur ad scopandum (Strohal, n. dj., 121). Obradivač nije bio dužan prvih pet godina davati rentu i tek u preostalih pet godina agraticum je iznosio četvrtinu plodova. To je težaština.

¹²⁸ Svaki seljak (villanus) dobiva 10 gonjaja općinskog zemljišta i mora doći »ad standum, morandum et perpetuo habitandum cum eorum personis, familiis et rebus in dicto Bossigline, districtus Sibenici«. U toku prvih deset godina villani nisu obavezni na davanje rente (portio), niti u prvih pet godina na davanje darova (ensenia). Nakon prvih pet godina svaki od villana dužan je godišnje davati komuni tri dara u ukupnoj vrijednosti od 30 solda, a nakon isteka deset godina petinu priroda sa svojih deset gonjaja u ime rente, »prout alii villani solvunt Communi, pro aliis terris Communis« (Convenzione trà la Comunità di Sebenico, et li 18. Uomini nuovi habitanti di Bossigline, 2. V 1390; Stampa delli due comuni di Capocesto e Rogosnizza, 10—2; tiskani zbornik isprava, kraj XVIII st.).

¹²⁹ Cvitanić, n. dj., 25.

¹³⁰ Foretić, n. dj., 278—9.

¹³¹ Osim razvijanja vlastite agrarne djelatnosti na zakupljenom zemljištu zakupnik je često davao jedan njegov dio u podzakup. God. 1378. ser Damianus de Nassis »tamquam emptor fructuum, prouentuum insularum Aluybi, Milede et Esti«

10. Problem socijalne strukture zakupnika daća, kao i mnoga druga pitanja iz društveno-gospodarskog razvitka dalmatinskih gradova u srednjem vijeku, ne može se do kraja riješiti zbog oskudnosti izvornih podataka, ali su, ipak, neki općeniti zaključci mogući. Catastrum comunis Jadre pruža najviše podataka o zakupnicima daća, iako ni oni nisu potpuni. Catastrum, naime, sadrži iscrpne podatke za pet manjih daća i pristojbi, dok o važnijim daćama govori malo. Tih pet daća jesu: barchagnum sancti Jacobi,¹³² barchagnum sancti Michaelis,¹³³ datium canestrorum et mensurarum bladi et vini,¹³⁴ datium porte feree¹³⁵ i datium bulle panis.¹³⁶ Sve te daće, odnosno pristojbe, koje su donosile manji godišnji prihod uzimali su u zakup u prvoj četvrtini XIV st. pretežno zadarski pučani.¹³⁷ Međutim, unosnije daće, koje su se zakupljivale za mnogo veće iznose i koje su donosile velike prihode, uzimao je, prema Catastrumu, u zakup redovito zadarski patricijat, kao ekonomski najsnažniji.¹³⁸ I u drugoj polovici XIV st. najvažnije daće uzimao je u zakup zadarski patricijat.¹³⁹ Istaknutu ulogu patricijata pri zakupu komunalnih daća u Zadru potvrđuju i podaci o zakupu komunalnog zemljišta. Zakupnici općinskog zemljišta redovito pripadaju patricijatu.¹⁴⁰ U Splitu, u sredini XIV st., patricijat je još

daje Nikoli i Jakovu iz Dugog otoka treći dio »fructuum et prouentuum insule Esti usque ad X annos« za 150 libara godišnje (HAZ, SZN, Petrus de Serčana, B. II, svešćić 11, fol. 15vo).

¹³² Catastrum, fol. 3ro—6ro, 7ro—8vo, 28vo, 30ro, god. 1301—24.

¹³³ Catastrum, fol. 25ro—29vo, god. 1300—24.

¹³⁴ Usp. bilj. 98.

¹³⁵ Usp. bilj. 105.

¹³⁶ Catastrum, fol. 18vo—19vo, 21ro—24vo, god. 1300—25.

¹³⁷ Barchagnum sancti Jacobi (prijevoznina; pristojba na prijevoz ljudi iz gradske luke): od 10 sačuvanih imena zakupnika za razdoblje od 1306—24. sedmorica su pučani, a trojica pripadaju patricijatu. Barchagnum sancti Michaelis: od 14 zakupnika (1300—24) čak jedanaestorica su pučani, a svega trojica su članovi patricijskih obitelji. Datium canestrorum et mensurarum bladi et vini: od 7 zakupnika kojima je moguće odrediti podrijetlo (1300—19), četvorica su pučani, a trojica pripadaju patricijatu. Datium porte feree: od sedmorice zakupnika (1300—17), četvorica su pučani, a dvojica plemići. Najiscrpnije podatke pruža datium bulle panis: za razdoblje od 1300—25. poznata su imena 15 zakupnika, od kojih su jedanaestorica pučani.

¹³⁸ Jedan od zakupnika gabelle vini, bladi et leguminis (1313) je Micha de Varricassis (Catastrum, fol. 34ro), dok je ime drugog zakupnika nejasno. Gabellu salis (o. 1315) uzimlju u zakup za 910 libara četiri plemića: Damianus, filius olim Pauli de Begna, Micha Zadulinis, Simon Contarenus i Franciscus de Nosdrogna (Catastrum, fol. 34vo). Zakupnici gabelle bladi (1317?) su Leonardus de Formino i Dobre de Begna (Smičiklas, CD VIII, 450).

¹³⁹ God. 1375. dacium becharie zakupljuje za 2500 dukata Micha de Nassis (HAZ, SZN, Petrus de Serčana, B. II, svešćić 1, fol. 10vo), a god. 1385. dacium vini za 2000 florena Marinus de Matafaris (isti, B. II, svešćić 24, fol. 24ro). God. 1383. zakupnik dacii becharie bio je Barolus condom ser Nicolai de Drechia (HAZ, SZN, Articutius de Riugnano, B. I, F. I, fol. 37vo—38vo, a 1385. Colanus de Matafaris (Petrus de Serčana, B. II, svešćić 25, fol. 13ro). Prema tome, zadarski patricijat drži u posljednjoj četvrtini XIV st. najvažnije daće u svojim rukama, ali, ipak, valja napomenuti da su podaci o zakupnicima daća u tom razdoblju vrlo fragmentarni, pa će iscrpnije ispitivanje notarskih svezaka pružiti, možda, dokaza i o ulozi bogatijeg sloja pučana pri zakupu važnijih daća u Zadru.

¹⁴⁰ God. 1315. Micha Rosa (de Scolatura) uzimlje u zakup prihod otoka Žirja (»insulam Čuri«) na 10 godina za 270 libara (Catastrum, fol. 30vo). God. 1364. zakupnici Kornata su Symon de Botono i Johannes Galli, inače »mercatores« (Listine IV, 67).

čvršće držao zakup komunalnih daća, ali za razliku od Zadra, splitski patricijat je uzimao u zakup i daće s visokim i niskim prihodima. Zakupnici datium becharie u sredini XIV st. od reda su plemići,¹⁴¹ ali oni uzimaju u zakup i manje unosne daće.¹⁴² Patricijat zakupljuje i zemljišne posjede splitske komune.¹⁴³

Ta premoć patricijata pri zakupu komunalnih daća i zemljišta nije se savim protekla i na zakup tridesetine i prihoda od soli u anžuvinskom razdoblju. Među zakupnicima Camere regie salis et trentessimi bilo je najviše Firentinaca koji su pod Ludovikom bili uopće nosioci bankarske i trgovačke djelatnosti, iako je i uloga domaćeg patricijata bila i u tom razdoblju znatna. Jedan od najistaknutijih zakupnika komore bio je Petrus de Florentia, »officialis generalis camerarum regiarum salium et tricesime«.¹⁴⁴ Petrus de Florentia bio je između 1380. i 1390. jedan od najistaknutijih bankara i financijera u Zadru, a istodobno i draparius, brodovlasnik i posjednik.¹⁴⁵

11. Sistem prihoda dalmatinskih gradova u XIV st. pokazuje usku ovisnost o njihovom političkom i gospodarskom razvitku. Komuna je u XIV st. bila, uglavnom, gospodar vlastitih prihoda, ali su izmijenjene političke prilike rezultirale u pojedinim razdobljima gubitkom jednog dijela prihoda. Split, Šibenik i ostali dalmatinski gradovi, koji su u drugoj četvrtini XIV st. prihvatili »zaštitu« Venecije, zadržali su svoje prihode. Nasuprot tome, zadarska komuna, koja je u prvoj polovici XIV st., koliko je to moguće utvrditi iz oskudno sačuvanih izvora, bila gospodar svojih prihoda, gubi nakon zadarskog ustanka protiv mletačke vlasti (1345–46) dio prihoda: prema »reformationes datiorum« (1347) sve zadarske daće pripale su mletačkoj komori.¹⁴⁶ Struktura prihoda dalmatinskih gradova znatnije se mijenja u idućoj političkoj etapi, u anžuvinskom razdoblju. Dalmatinski gradovi, spojeni 1358. u jednu političku cjelinu, dobivaju i jedinstven sistem prihoda. Svi dalmatinski gradovi ubiru u drugoj polovici XIV st. veći dio komunalnih prihoda, u prvom redu daće, ali gube važan prihod od prodaje soli koja postaje kraljev monopol.¹⁴⁷ Ludovik uvodi

God. 1377. otoke Olib, Molat i Ist drži u zakupu Damianus de Nassis (HAZ, SZN, Petrus de Serçana, B. I, sveščić 3, fol. 43vo).

¹⁴¹ God. 1341: Sirannus Formini, 1342: Nicolaus Russini, 1353: Nicolaus Petri Nicole, 1357: Duimus Johannis Luchari, 1358: Thomasius Alberti, 1362: Madius Miche.

¹⁴² God. 1353. Crestolus condam Petri Papalis uzimlje u zakup datium commercij et judeche za 171 libru (Alacevich, Il Regimento..., Bullettino XXXIV/1911, 93), a 1358. Balcius Petri Papalis za 176 libara (Alacevich, Estratto..., Bullettino XVI/1893, 158).

¹⁴³ Zakupnik Čiova (1352–7) bio je Balcius Petri Papalis za 150 libara godišnje (Alacevich, Il Regimento..., Bullettino XXXIII/1910, 156), dok prihode otoka Šolte uzimlju god. 1358/9. Madius Miche i Johannes Peruosclai za 1000 libara (Krekich, n. dj., Atti e memorie III–IV, 65).

¹⁴⁴ HAZ, SZN, Petrus de Serçana, B. II, sveščić 13, fol. 18vo–19ro.

¹⁴⁵ Teja, n. dj., 13–4.

¹⁴⁶ To se jasno vidi iz odgovora mletačke vlade od 24. VII 1347. zadarskim rektorima o plaćanju carine na tranzitnu trgovinu stokom u kojem se vlada slaže da ta carina i dalje bude 12 malih denara po grlu stoke i naređuje »quod accipiat et exigatur dictum dacium [...] quod perveniat in nostrum comune, ut cetera dacia« (Listine III, 14).

¹⁴⁷ Važno je istaknuti da Ludovik nije prvi posegnuo za prihodima od prodaje soli: uradila je to prije njega i mletačka vlada. God. 1347. ona određuje da daća od 5 dukata na izvoz svakih 100 modija soli iz Paga i Zadra pripada mletačkoj komori (Listine III, 14), a 1352. sklapa s Pagom i Zadrom posebne ugovore o soli. Prema ugovoru Venecije i Paga, tri četvrtine paške soli pripadaju Veneciji uz cijenu od 10

i novi porez, tridesetinu, na trgovački promet robom. Dalmatinski gradovi će s takvom strukturom prihoda dočekati i mletačko osvajanje u početku XV stoljeća, koje označava potpuno novo razdoblje u razvitku gradskih prihoda.

Iako sačuvani podaci o daćama ne odražavaju gradsku ekonomsku strukturu i trgovački promet u cjelini, ipak analiza sustava daća upozorava na važnost pojedinih gospodarskih djelatnosti u dalmatinskim gradovima u XIV stoljeću. Upravo na temelju visine zakupa *datium becharie* i *datium vini* moguće je zaključak da su od proizvodnih djelatnosti na području dalmatinskih gradova bili najvažniji, uz proizvodnju soli, stočarstvo i vinogradarstvo. Sol, stoka i stočne prerađevine u najrazličitijim oblicima (meso, sir, vuna, koža) najvažniji su predmeti izvozne trgovine s područja dalmatinskih gradova. Stočarstvo je bilo osobito razvijeno na području zadarskog distrikta, ali je ono i u ostalim dalmatinskim gradovima bilo najproduktivnija djelatnost, koja je donosila najbržu akumulaciju uloženog kapitala. Preko dalmatinskih gradova teče u toku XIV st. i razvijena tranzitna trgovina stokom.

Velike zemljišne površine pod vinovom lozom davale su godišnje znatne količine vina, ali se vino izvozilo tek u manjim količinama: s jedne strane, potrošnja vina u samim gradovima bila je velika (visoki zakupi maloprodajne daće na vino!), a s druge, skupo domaće vino nije moglo izdržati konkurenciju jeftinijeg *vinum forense* ni na domaćem (statutarne zabrane uvoza!), a pogotovu na stranom tržištu.

Iako se žito proizvodilo i na području dalmatinskih gradova, a osobito u njihovu neposrednom susjedstvu (posjedi Rogovskog samostana!), ono je ipak bilo jedan od najvažnijih predmeta uvozne trgovine u toku XIV stoljeća.

Sačuvani podaci o daćama ne govore, na žalost, ništa o ostalim važnim predmetima uvozno-izvozne trgovine u dalmatinskim gradovima, o kojima nalazimo mnogo podataka u notarskim dokumentima (na primjer: tkanine), jer za prvu polovicu XIV st. ima vrlo malo podataka o takvim daćama, dok je promet tim vrstama robe u drugoj polovici XIV st. bio opterećen tridesetinom, a o njezinoj godišnjoj visini nema uopće sačuvanih podataka. Na isti način, daće pružaju vrlo malo podataka o razvitku gradskih obrta.¹⁴⁸

Analiza sistema prihoda dalmatinskih gradova u XIV st. osvijetlila je uvjete u kojima se odvijao jedan dio njihove gospodarske djelatnosti, ali zbog oskudnosti izvornih podataka nedostaje važan element za utvrđivanje njihove ekonomske razvijenosti: usporedba visine općinskih prihoda u pojedinim gradovima. Iznos općinskih prihoda, napose visina zakupa različitih gradskih daća, odražava i stupanj ekonomske razvijenosti komune, opseg trgovačkog prometa pojedinim proizvodima i sl., a upravo takvih podataka sačuvalo se za XIV st.

dukata za 100 modija, dok samo jedna četvrtina ostaje Pažanima, koji tu sol smiju izvoziti, ali za nju moraju platiti mletačkoj komori daću od 5 dukata za svakih 100 modija (Listine III, 229—31). U ugovoru sa Zadrom mletačka vlada je odredila da Zadru pripada od vlastite soli dvanaest tisuća modija, dok svu ostalu sol zadarska komuna mora prodati Veneciji uz cijenu od 10, odnosno 8 i po dukata za sto modija (Listine III, 236—8). Mletačka politika prema dalmatinskoj trgovini solju nije se, dakle, bitnije razlikovala od Ludovikove.

¹⁴⁸ Zakup *datium tintorie* (= daća na bojadisanje tkanina) iznosio je god. 1401. u Zadru 1000 libara malih denara (Teja, Aspetti... III, 101). Taj prilično visoki iznos zakupa te daće upućuje na vrlo razvijen obrt bojadisanja tkanina (osobito vunениh) u Zadru na samom početku XV st. i na opsežnu trgovinu tkaninama.

vrlo malo. Ipak, i na temelju poznate građe, moguć je zaključak: prihodi dalmatinskih gradova u XIV st. bili su prilično skromni. U naprijed spomenutom protestu zadarske komune kralju Ludoviku protiv Baldassara de Sorba (1366) ističe se da osim prihoda od zakupa *datium becharie* i *datium vini*, koji se troše na utvrđivanje i sigurnost Zadra, »quasi omnes alii nostri communis redditus sunt salario domini comitis et aliorum officialium communis deputati«. ¹⁴⁹ Takav je bio financijski položaj zadarske komune u razdoblju u kojem njezin gospodarski razvitak dostiže vrhunac, dok su prilike u ostalim dalmatinskim gradovima bile još teže, pa su komune u osobitim prilikama pribjegavale i raspisivanju unutrašnjih zajmova. ¹⁵⁰ Cjelokupni prihodi splitske komune u god. 1345—46. iznosili su svega nešto više od petnaest tisuća malih libara, ¹⁵¹ a prihodi rapske komune (1334—35) samo oko 3350 malih libara! ¹⁵² Iako ti omjeri visine prihoda, zbog svoje fragmentarnosti, nisu prikladni za preciznije zaključke, ipak upozoravaju na velike razlike u stupnju gospodarske razvijenosti između pojedinih dalmatinskih gradova, s jedne, i na njihovo znatno zaostajanje za ekonomski razvijenijim gradovima na Jadranu (Dubrovnik i, osobito, Venecija), s druge strane. Istodobno visina prihoda dalmatinskih gradova u XIV st. i stupanj njihova ekonomskog razvitka, koji u čitavom srednjovjekovnom razdoblju dostiže vrhunac u drugoj polovici toga stoljeća, potpunije objašnjavaju težinu njihova položaja u XV i XVI st., kad će njihov razvitak biti dvostruko zakočen: mletačkom politikom, s jedne, i turskim pustošenjima, s druge strane.

S u m m a r y

In this treatise the author talks over the importance of the tax for the economic development of the Dalmatian cities in the fourteenth century. He turns the special attention to the tax on cattle (*datium becharie*), on wine and to the tax on selling of the corn. Analysing the amount of the tax on cattle in Split and Zadar the author concludes that the cattle-breeding was the most developed in Zadar's district and that the trading in cattle from Zadar's district had great importance. The high amounts of taxes on wine indicate that wine-growing together with cattle-breeding and with the production of salt was one of the most important economical activities in the medieval Dalmatian cities. The wine produced along the district of the Dalmatian cities was exported only in part and the communal statutes prohibited the import of the foreign wine (*vinum forense*). Cattle and some wine were exported from the Dalmatian cities but corn was imported mostly from Italy and from the hinterland (the medieval Croatia and the Bosnia). The author also speaks on the influence of the politic conditions to the tax system and to the economic development of the Dalmatian cities and he emphasizes that Venice imposed very difficult duty system to Zadar in 1347 (*reformationes datiorum*). The Dalmatian cities, especially Zadar, only in the second half of the fourteenth century after peace in Zadar (1358), came to the period of the great economic rise.

¹⁴⁹ Smičiklas, CD XIII, 520.

¹⁵⁰ Za Split usp.: Novak, n. dj., 464—5. Zadarska komuna posuđuje god. 1366. 2000 dukata za nabavku žita (usp. bilj. 25 i 96).

¹⁵¹ Novak, n. dj., 455.

¹⁵² Listine V, 229—70. Usporedbe radi: u Zadru je otprilike toliko iznosio god. 1308. samo zakup *datium becharie*!

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXI—XXII

1968—69

Redakcioni odbor

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB